

לקדמוניות הקדושתא

קדושתא קדם-יניית ליום מתן תורה

א

התיעוד הנוגע לקורות שירת הקודש העברית, בשלבי התהוותה והתפתחותה הראשונים, לוקה, כמפורסם, בחסרים ניכרים. כתבי-היד, אפילו הקדומים ביותר, שהגיעו לידינו כבדרך נס מתוך גניות קהיר,¹ מביאים כולם, או כמעט כולם, יצירות שיריות מפותחות, מגור בשות ומאורגנות בתבניותיהן, שמעידות לכאורה על התפתחות לא קצרה ולא פשוטה שהקדימה אותן אולי מאות בשנים.² העדר כמעט מחלט של תיעוד מדעי ודאי מכביד על חקר התחלותיה הראשונות של השירה הליטורגית העברית; בתחום זה נע המחקר מכוחן של השערות בלבד, ובהן תלויים, בדרך הטבע, הררים הרבה בנקודות אחיזה מועטות.

חקר השירה העברית הקדומה אמנם לא עסק הרבה

¹ עיקר ידיעותינו הנוגעות לתולדות השירה הליטורגית העברית בתקופת ראשיתה נובע, כמפורסם, מן הממצאים שנחשפו בעליית הגג של בית-הכנסת על שם עזרא הסופר בפוסטאט שבקהיר, ששם נערמו, במשך מאות בשנים, מאות אלפי דפים של כתבי-יד יהודיים שיצאו מכלל שימוש. אמנם מצויים בידינו שרידים של טקסטים ליטורגיים עבריים שנראים קדומים יותר, בקטעי פאפירוס שנתגלו במזרח (ראה רשימתם ודיון עליהם אצל פרופ' ח. שירמן, "Hebrew Liturgical Poetry and Christian Hymnology", *JQR*, XLIV [1953/], pp. 133 ff. קטעים אלה אין בהם תועלת רבה לענייננו משום אופיים הפראגמנטרי והספוראדי. באשר לגניות קהיר, יש לזכור כי ראשיתה כ"מוסד" בשנת 1015 (ראה ש.ד. גויטיין, 'סדרי חינוך מתקופת הגאונים עד בית הרמב"ם' [קריית ספר, תשכ"ב], עמ' יב), ושהתעודה הראשונה הונחה בה לפי זה בראשית המאה ה"א. אפילו נייחס אריכות-ימים מופלגת לכתבי-יד ליטורגיים ולתקופת אפשרות השימוש בהם, קשה להעלות על הדעת שנמצא בין קטעי הגניות חומר שנוכתב לפני המאה התשיעית. ברם ההתפתחות שעליה אנו תוהים חלה, אולי לכל המאוחר, במאה החמישית.

² לעניין השערתו של פרופ' ח. שירמן במאמרו "יניי הפייטן" ('קשת', ו [1964], חוב' ג', 49), שלפיה עוצבו תבניות הפיוט הקדומות אולי בידי ראשוני מחברינו עצמם, השווה מאמרי "לחקר תבניות הקבע בפיוטי הקדושתא", 'סיני', סה (תשכ"ט), כה, הערה 2. הדעה שתבניות שיריות מסור בכות ומשוכללות מעידות בהכרח על תקופות התפתחות ארוכות שקדמו להן, גם במקום שאין שם חומר שמעיד על שלבי התפתחות אלו, מקובלת כאקסיומאטית גם בחקר שירתן של אומות העולם. באשר לשירתנו, משמשות התגליות החדשות עדות לצדקתה של דעה זו.

בבעיות התהוותם הראשונה של סוגי הפיוט. עם כל הכבוד וההערצה למדענים שהקדישו את מיטב מרצם וכוחם לתחום זה, ניתן לומר שבנקודה זו דווקא נתברכנו בשיעור מועט למדי של יזמה ומעוף. ראשוני החוקרים בשטח זה, בתקופת הראשית של חכמת ישראל, מסונוורים היו מצד אחד מיפעתה "האירופית" של השירה העברית בספרד, ומצד שני נידונים היו, באשר לפיוט הקדום, להצטמצם בתחומם המועט והפראגמנטארי של מחזורים מאוחרים; עיקר תשומת דעתם ניתן על כן, כמעט בדרך הטבע, לחקר יצירת משוררינו הספרדיים. מסורת זו, שמוצדקת היתה בשעתה הן מטעמים אידיאולוגיים והן מטעמים שבמתודולוגיה ונחות מדעית, נשארה נחלת המחקר כמעט עד ימינו אלה,³ אף על פי שבינתיים שינו ממצאה המדעיים בעושרם ובססגור ניותם של גניות קהיר את מצב הדברים מן הקצה אל הקצה, והביאו לפנינו, מלבד שפע גדול של בעיות חדשות, גם רמזי פתרונות, המחייבים מיצוי.

ב

נראה שאפשר להניח במידה סבירה של ודאות עקרונית, שמבחינה כרונולוגית היתה הקדושתא הסוג הראשון שנתגבש בשירה הליטורגית העברית:⁴ ממנה נת

³ הישגים שקשה להפריז בערכם וחשיבותם נזקפים בחקר השירה העברית הקדומה לזכותו של מנחם זולאי ז"ל (1901—1954), שהניח יסודות מוצקים לחקר פיוטי הגניות הקדומים ושבנה במחקריו רבי ההשאה והמעוף והעמקות בניין אב לאגף זה של חקר תולדות השירה העברית.

⁴ הקדושתא היא אחד מסוגי הקרובה (ר"ל קומפוזיציה) שמכוונת לעבודה של תפילת העמידה, שנועדה לשמש עמידה שיש בה קדושה. השווה על כך במאמרי הנזכר בהערה 2, עמ' כא. ההנחה הכרונולוגית שבגוף המאמר נוגדת את הדעה שניסח זולאי בספרו *Zur Liturgie der babylonischen Juden* (Stuttgart, 1933), pp. 9 ff. ושבעקבותיה הלכתי גם אני בחיבורי "יצירתו של יוסף אבן אביתור, סוגים ותבניות בפיוטיו" (ירושלים, תשכ"ה — בשכפול), עמ' 142. ההשערה שהשבתא וקרובתה ה"ח קדמו לקדושתא מיוסדת על העיקרון הקובע שהצורה הפשוטה בליטורגיה קודמת תמיד לזו המורכבת יותר, ועל ההנחה שקדושת העמידה, שהיא גרעין ועיקרה של הקדושתא, הונהגה בא"י הקדומה רק לאחר שכבר התחילו מחברים קרובות (זולאי בספרו הנ"ל, עמ' 10). העיקרון הראשון יפה, כמובן, במקום שמדובר

חדות מהן שייכות מבחינה כרונולוגית — במידה שניתן בכלל לקבוע מסמרים בכרונולוגיה של הפיוט — לת-קופה קדומה מאוד. ייני, שהוא כנראה המשורר הקדום ביותר שבמורשתו הפיוטית מצאנו קדושתאות שלמות, כבר בונה את הקומפוזיציות שלו לפי חוקים סטריאוטיפיים מוצקים, שאין הוא סוטה מהם — אם לא בפרטים תבניתיים בלתי-חשובים ומועטים — לאורכן של מאות יצירות מונומנטאליות. הוא הדין באשר לשאר הפייטנים הקדומים, הדותה, שמעון בירבי מגס ואלעזר בירבי קליר, אף על פי שטיפוס הקדושתא המיר-צג ביצירת כל אחד מהם שונה בקצת פרטים מן הטיפוס המיוצג אצל ייני ומוזה המיוצג אצל זולתם.⁷ אבל כשם שאין אנו יודעים איך נתעצב הטיפוס ה"ייני" בקדושתא ומי הוא שעיצבו, כך גם אין בידינו להסביר מה פשרן של הסטיות המורגשות בטיפוסיהם הסוג האחרים: האם הן מייצגות שלבי התפתחות מאוחרים או מקבילים, או שמא מסורות אחרות בעיצוב חלקי הקומפוזיציות השר-נים? כל הבעיות הללו, והרבה עוד כיוצא בהן, אי-אפשר שתבאנה על פתרונן אלא אם כן תזדמנה על דרכנו קדושתאות קדומות יותר מאלו שבידינו, ובהן עדויות על השלבים האמפרינאליים של הפרטים התב-ניתיים, שעל מקורם, תפקידם ומשמעותם אנו תוהים.

המזל לא הראה פנים שוחקות למחקר בנקודה זו. התפתחות הקדושתא היתה, כנראה, בתקופות שנוגעות לענייננו, מהירה מאוד, והתקופות עצמן היו רחוקות מאוד בזמן. קהילות מאוחרות, ששרידי מחזוריהן וסרי-דוריהן הם שהגיעו לידינו דרך גניות קהיר, לא השתמשו עוד בקדושתאות "קדם-היסטוריות" כאלו ולא היתה להן שום סיבה לעסוק בהערכתן. שרידים מועטים של קדוש-תאות קדם-יניות שהגיעו לידינו באקראי ושנדפסו עד כה⁸ אינם אלא קטעי פיוט עלובים ומרוסקים, שלעתים

פתחו — בדרך הצמצום והפישוט — סוגי הקרובה האחרים. סוג היוצר צמח, כנראה, רק לאחר מכן, וממנו נתפתח, באותה דרך, סוג המעריב.⁵ סדר כרונולוגי זה, שההיגיון נראה מחייבו, מחוץ גם מכוח הממצאים התיעודיים שבידינו: ראשוני פייטנינו היו דו-עם בשמותיהם כל יצירתם מרוכזת בסוגי הקרובה השונים. רק במורשתם הספרותית של פייטנים מאוחרים הרבה יותר מתחיל סוג היוצר לתפוש מקום נכבד יותר, ואך במאות ה"ט" עוברת אהדת המתפללים וה-פייטנים מכל וכל לצד סוג זה.⁶ עיון מעמיק בהרכב הקדושתא הקדומה ובשלבי התפתחותה, לא סוף דבר שצפוי אפוא שיהא בו כדי ללבן נקודות סתומות בו-אנר הפיוט הקדום והחשוב ביותר בשירה הליטורגית העב-רית, אלא שהוא עשוי ללמדנו תורה שלמה גם על דרכי גיבושם ועקרונות התהוותם של שאר סוגי הפיוט.

למרבה הצער צופנות דווקא הקומפוזיציות הגדולות והקדומות מסוג הקדושתא סך גדול של נקודות סתומות בתוכן. כל היצירות מן הסוג הזה שהגיעו לידינו הן בחינת פירות בשלים, ששלבי צמיחתם הראשונים אינם נתפשים בהם אלא מכוח רמזים סתומים, אף על פי שא-

בשינויים שמתהווים בגופו של סוג אחד ואחיד: ברם הקדושתא שונה מסוגי הקרובה האחרים לא רק בהיקפה, אלא גם בכמה יסודות תבניתיים (הכונה בעיקר לשלשלת הפסוקים של החטיבות הראשונות ולסטרופות הסיום). שאי-אפשר לראותם "פיתוחים" של צורות השבעתא וקריבת ה"ת. ההנחה השנייה נראה שאינה נכונה מבחינה היס-טורית: הקדושה שולבה בעמידה בלי ספק קודם לראשית צמיחתם של סוגי הפיוט הראשונים. נראה אפוא שהדעה הנ"ל צריכה רבייה. בעיקוב אחרי הכרונולוגיה של סוגי הפיוט בהתהוותם יש לקחת בחשבון את סולם העדיפויות הליטורגיות של המתפלל הקדמון. נראה לי שפשוט לומר שקומפוזיציות לימות החג הגדולות נכתבו, עקרונית, קודם שנכתבו קומפוזיציות לימות שבת פשוטים, ואלו האחרונות קדמו בזמן פיוטי החול. גם בתוך פיוטי החגים והשבתות ניתנה בודאי עדיפות ראשונה לתפילות העיק-ריות, ורק אחר כך נפקדו אלו החשובות פחות. מכיוון שה-עמידה שהיתה בה קדושה היתה החשובה שבתפילות החגים והשבתות (על תדירות שילובן של הקדושות בעמידה באי-הקדומה ראה במאמרי "לתפוצתן של קדושות העמידה והיוצר במנהגות התפילה של בני ארץ-ישראל", 'תרביץ', לח [תשכ"ט], 255 ואילך), ברור שהקומפוזיציה שנועדה לעיטורה, ר"ל הקדושתא, היתה הראשונה להתהוות ולהת-גבשות. הנחה זו שמחייבת לומר ששאר סוגי הקרובה הם קדושתאות קצרות, מקילה עלינו בלי שיעור את הבנת ההבדלים שבין הקדושתא לבין שאר סוגי הקרובה. על דבר זה אני מקווה ליהד את הדיבור במקום אחר.

הסליחה הקדומה אין להחשיבה כסוג בפני עצמו, שהרי היא שולבה תמיד במסגרתן של קרובות. חלוקה מעין זו של תקופות היצירה בשירה העברית הקדומה על פי הסוגים המועדפים על ידי פייטנים ראה אצל זולאי, "בין כותלי המכון לחקר השירה העברית", בעלי עין' (שוקן, תשי"ב), עמ' 111.

⁷ ניסיון לחיבור סינפטי של טיפוסים של קדושתא השונים אצל ייני, הדותה, שמעון בירבי מגס והקליר, באשר לשתי החוליות העיקריות של הקדושתא, ימצא המעיין במאמרי הנזכר בהערה 2, עמ' כב ואילך.

⁸ שני שרידים מתוך קדושתאות קדם-יניות הדפיס ר. אדלמאן בספרו *Zur Frühgeschichte des Maḥzor* (שטוטגארט, 1934), עמ' ה, ז בחלק העברי; שניהם לקויים כדי כך שקשה ללמוד מהם דבר בנוגע לענייננו. כיוצא בזה המצב בקטע שהדפיס זולאי בין המסופקים ליני ב'פיוטי ייני' שלו (ברלין, תח"צ), עמ' שפ. לאחרונה הדפיס מ. בית-אריה שתי חטיבות ראשונות של קדושתא קדם-ינית ב'קריט ספר', מג (תשכ"ח), 411 ואילך, והשווה השלמות לנוסח אצל י. יהלום, "פאלימפסטס מינכן והקדו-שתא הקדומה", 'תרביץ', לח (תשכ"ט), 373 ואילך; ובעצם זהו הקטע היחידי מבין הנדפסים עד כה שיש בו כדי ללמדנו דבר על טיפוס מסוים של קדושתא קדומה, באשר לחוליה הראשונה שלה.

יש לציין שבפרסומיהם של מ. בית-אריה וי. יהלום הושלם בסוף הטור הנראה כשייך למשלש "ככתוב וקרא

לא קטן של יצירות עבריות אנונימיות הידועות לנו כקדומות ביותר.¹² העדר החרוז בקומפוזיציה שירית, וקיצובה, כנ"ל, במקצב הנהוג בפיוטי יוסי בן יוסי, מקר בלים במחקר כקריטריונים כרונולוגיים ברורים ובטר חים; יצירות שמביאות סימנים אלה נחשבות קדם-ינייות, והן משויכות לתקופת הפיוט האנונימי, שיוסי בן יוסי הוא נציגה האחרון.

אמנם גם הופעת החרוז היא מן התעלומות של ההיסטוריה הקדומה של השירה העברית.¹³ אף בסוגיה זו דומה מצבנו מבחינת החומר התיעודי למצבנו בחקר הבעיות הקומפוזיציות של הקדושתא. היצירות שאנו בטוחים בקדמותן המופלגת אינן מביאות חרוז; אבל היצירות המחורזות הקדומות ביותר כבר מחורזות למלוא כל אורכן ובחריזה כבדה, עשירה ומפותחת. עדויות על שלבי ביניים, על נסיונות חריזה חלקיים, על היזקקות מקרית — אבל ברורה כל צורכה — לחרוז, עדויות שתתווינה את קו המעבר שבין גוסס יוסי בן יוסי בחרוז ובמקצב לבין הגוסס המאוחר של יניי — אין בידינו. השירה העברית הקדומה נראית שונה משירת שאר האומות הקדומות גם בכך, שאין בה סימנים נאמרים לדרקיום סינכרוני של חריזה והעדר-חריזה. למן יניי ואילך אין בידינו קומפוזיציות מקיפות שנטבעו בדפוסים הצורניים המאפיינים את הפיוט הקדם-יניי, ואם מצאנו בכל זאת פיוטים מאוחרים יותר שאינם מחורזים,¹⁴ הרי אלה או חיקויים של פיוטים קדומים רבי יוקרה, או יצירות מאוחרות-הרבה שצמיחתן בתקופות שבעות-חרוז, החוזרות בכמהיה ארכאית אל צורת כתיבה קדומה, לא מכוחה של רציפות היסטורית כלשהי, אלא מכוחה של קפיצה "חדשנית" אחורה.¹⁵

ד

הקדושתא ליום מתן תורה הנדפסת להלן מביאה לפנינו לראשונה קומפוזיציה פיוטית שלמה וטיפוסית לסוגה,

(ירושלים, תשכ"ה), עמ' סא ואילך, ובמאמרו "גדר הפיוט של פייטנים עלומי השם", פרקים, א (תשכ"ז), 111 ואילך. ¹² השווה על כך אצל א. מירסקי, "השירה העברית בתקופת התלמוד", במאסף ירושלים, שנתון לדברי ספרות והגות של אגודת הסופרים (ירושלים, תשכ"ז), עמ' 161 ואילך. ¹³ ראה בנוגע לכך דברי א. מירסקי במאמרו "תחילתו של חרוז", מאזנים, כט (תשי"ח), 450 ואילך, ודברי פרופ' ח. שירמן במאמרו הנזכר בהערה 1, עמ' 137—138. ¹⁴ לאמיתו של דבר אין פיוטים כאלה נכתבים בתקופה מאוחרת יותר אלא בסוגי הסליחות ובסדרי העבודה. באלה האחרונים נתכוננו הפייטנים לחקות את סדרי העבודה המפורסמים של יוסי בן יוסי, ועשו זאת לא רק בתחומי המקצב והחרוז. ¹⁵ קומפוזיציות מן הסוג הזה נתחברו בידי רב סעדיה גאון, ולאחר מכן בהשפעתו. ראה מ. זולאי, "האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון" (ירושלים, תשכ"ד), עמ' ז ואילך; קיא ואילך, רי ואילך.

קשה ביותר לשחזר לפיהם אף את תבניות עצמן, כל שכן את תבניתן הקומפוזיציונית המקיפה של הקדושתאות שאליהן השתייכו.

ג

כבר ציינו לעיל שהכרונולוגיה של הפיוט הקדום מפותת ביותר וסומכת בדרך כלל על אבחנות של תכנים וסגנון שבסיסיהן רופסים למדי. אף על פי כן כבר באה הסכמתם הכללית של החוקרים על קדמותו המופלגת של יניי,⁹ ונראה מקום שרוב פייטנינו הקדומים הידועים בשמותיהם מאוחרים לו. כיוצא בזה מן המוסכמות הקדומות והמוצקות ביותר בחקר הפיוט הקדום היא ההנחה שיוסי בן יוסי, מי ששייר לנו בעזבונו כמה סדרי עבודה, מחזור פיוטי תקיעות ומספר מועט של סליחות,¹⁰ קדם ליניי בזמן, והוא ראשון לפייטנינו ידועי השם. יצירתו של יוסי בן יוסי נבדלת מזו של יניי מבחינת הצורות בכך, שאין היא מכירה עדיין את החרוז במובנה המקובל של המלה, ובכך, שהיא נטבעת בחותמה של שיטת קיצוב מסוימת,¹¹ שמאפיינת גם סך

זה אל זה], ולפי ההשלמה הזאת יש לומר (1) שהמשלש של הקדושתא לא הביא אחריו שלשלת פסוקים אלא העביר ישר לקדושה; (2) שהקדושתא כולה לא הביאה שום הרחבה פיוטית לקראת הקדושה אלא העבירה אליה ישר מן המשלש. שגי הדברים אי-אפשר להעלותם על הדעת על פי התעודות המצויות בידינו עד כה. לדעת ברור שהציון "ככ[תוב]" בא בכתב-היד לרמז לא למעבר אל הקדושה אלא לראשית שלשלת הפסוקים שלאחר המשלש, ויש להשלים כנראה: "ככ[תוב ויחלום והנה סולם מצב ארצה] — בר', כה, יב], או כל כיו"ב. יש להניח שכשם שהחטיבה הראשונה של הקדושתא הנדפסת כנ"ל מדברת באברהם, והשנייה ביצחק, כך דיברה החטיבה השלישית (החסרה) ביעקב, והטור האחרון ממנה שנשמר "כתי שינאן בו מפארים למעלה/כתר ייחדו לו (נראה לפי כה"י עצ"ל: בו) כבירים למטה" רומז לסיפור חלמו של יעקב. דוק שנאמר בטור (כנראה בשני חלקיו!) ב, ו, ר"ל: בסולם (= והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו", בראשית, כו, יב). וכבר נהגו פייטנינו הקדמונים והמאוחרים כאחד להקדיש את שלוש החטיבות הראשונות של קדושתאותיהם לשלושת האבות, כפי שהראה כבר צונץ ב-*Die synagogale Poesie des Mittelalters* (Berlin, 1855), p. 81. לפי זה יש לפרש, כמובן, "כבירים" שבסוף הטור הנ"ל: מלאכים (ספק גדול אצלי אם יכולה התיבה לשמש כינוי לישראל), כמה שמצאנו לעתים קרובות בפיוט. השווה גם בקדושתא ההולכת לפנינו להלן, פיוט כו, טור 12: "אשר שם כבירים ניהנתי בקרניי".

⁹ באשר לזמנו של יניי, השווה דברי פרופ' ח. שירמן במאמרו הנזכר בהערה 2, בנספח שבעמ' 64.

¹⁰ רשימת פיוטי יוסי בן יוסי הידועים לנו ניתנת במאמרי "מחזורי פיוט מתוך קדושתא ליום הכיפורים המיוחדת ליוסי בן יוסי", קבץ על יד, ז (תשכ"ח), 3, הערה 1. ¹¹ על אופי שירתו של יוסי בן יוסי עיין במאמרי הנזכר בהערה הקודמת, עמ' 3 ואילך, וא. מירסקי, "ראשית הפיוט"

אף על פי שהקומפוזיציה שלפנינו נכתבה בלא ספק קודם לימיו של ינאי, הנה זמנה בתוך התקופה הקדם-ינאית נראה מאוחר יחסית¹⁹. חלקיה העיקריים אמנם אינם מחורזים, ברם יש בקרובה גם קטעים מחורזים, עתים בחריזה ספוראדית ומקרית, עתים בתיבות חוזרות או בחריזה דקדוקית, אך עתים גם בחורזים מן הסוגים המקובלים.²⁰ מבחינת השימוש בחורזים נקלט בפוטנו כנראה בדיוק שלב-המעבר מן הפיוט הבלתי מחורז, מן הטיפוס המוכר מיצירותיו של יוסי בן יוסי, אל הפיוט המחורז, מטיפוס פיוטיו של ינאי ושל הבאים אחריו, ואפשר שעיקר חשיבותו של הממצא שלפנינו בעדות המטריאלית הגלומה בו בנקודה זו. ברם עיון קפדני במרכיבי קדושתנו עשוי יהיה להעשיר את ידיעותינו גם בכמה וכמה נקודות נוספות.

ה

מבחינת הבעיות הכרוכות בחקר קדמוניות הקדושתא וזיקת הסוג אל תפילת העמידה ואל שאר סוגי הקרובה נראה דווקא הפיוט האחרון שבקומפוזיציה שלפנינו (סימן כט להלן) כבד משמעות. מן המפורסמות היא שהקדושתא איננה נותנת תיקון פיוטי אלא לשתיים, או ליתר דיוק לשלוש²¹ הברכות הראשונות של העמי-

ש'אין ספק שמחברה חי קודם לימיו של ינאי, בתקופת הפיוט האנזונימי: חלקיה העיקריים מצטיינים באופן חד-משמעי לחלוטין בכל אותם סממני צורה ותבנית שמנו חכמים בפיוט הקדם-ינאי, והיא דומה בנקודות מרובות ומעניינות ביותר לאותם שבירי קומפוזיציות קדומות מסוג הקדושתא שכבר היו בידינו מאז. ודאי, אין כאן לפי שעה אלא דוגמא אחת, ואי-אפשר לקבוע אם, ובאיזו מידה, היא מייצגת את תקופתה. ברם, בהתחשב בנטייתו של הסוג גם בתקופות מאוחרות יותר להיענות להלכות-מבנה סטריאטיפיות ולשמור להן אמונים, ניתן, כמדומה, להניח, שאין כאן קומפוזיציה יוצאת-דופן: כך, או בערך כך, נראו בוודאי גם שאר הקדושתאות שנכתבו קודם לימיו של ינאי, בימי מחברה של קדושתא זו.

מקורו של הפיוט בכתב-יד מן הגניזה שכבר משמשו בו ידיהם של כמה חוקרים. הוא שמור בספריית האר-גיברסיטה של קימברג, וסימנו Add. 3360. מנחם זולאי תיאר את כתב-היד באריכות ובפירוט ב"מחקרי ינאי" שלו, והדפיס מתוכו כמה קומפוזיציות מקיפות משל ינאי. אף הוא הוציא לאור בשתי הזדמנויות קטעים מספר גם מקדושתנו, ומקצת קטעים משאר פיוטים שב-כתב-היד.¹⁶ בשנת תש"ג הדפיס א.מ. הברמן מתוך כתב-יד זה קרובת י"ח קלירית מופלאה לעצירת גשמים.¹⁷ פיוטנו תופש את החלק האחרון של כתב-היד; ראשיתו בדף 40, א וסופו — ואין זה סוף הקומפוזיציה — בדף 51, ב. הפיוטים באים בכתב-היד ברצף, ואין כנראה ספק בכך, שכמעט כל הקטעים המובאים להלן מלפני מחבר אחד יצאו, אף על פי שמבחינת החריזה והקיצוב מעוצבים הקטעים השונים בדרכים שונות. אמנם אין הקרובה מופיעה בכתב-היד כשהיא מ"עור אחד": בין הפיוטים ג רד (לפי המספור דלהלן) מביא כה"י קומפוזיציה גדולה שנתחברה בידי הפייטן הקדמון ר' יוחנן הכהן בירבי יהושע: פיוט זה, שפתיחתו "או טרם נוסדו ארץ ושמים", הוא "סדר" מתוך קרובת ר' יוחנן לשבועות, שתחילתה "ארקא הרעיש איום", וכבר תואר בידי צונץ.¹⁸

¹⁹ ראה "מחקרי ינאי", ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ב (תרצ"ו), שלא, כ"י 36. מתוך הקדושתא שלפנינו הדפיס זולאי את החלק הראשון של פיוט א בעיתון "הארץ", ד סיון, תש"ד ('מבחר השבעים') [המכון לחקר השירה העברית, תש"ח], סימן 6, ואת הפיוט כה שם, ה סיון, תש"ו ('מבחר השבעים' סימן 7). מתוך כ"י זה הדפיס זולאי גם את הפיוט "אביעה זמירות" ב"הארץ", יד ניסן, תש"א ('מבחר השבעים', סימן 2) ו"אות זמני קיץ" ב'מבחר השבעים', סימן 3. קטע מתוך תפילת טל שבכתב-היד הדפיס ב'עלי עין' הנ"ל, עמ' 102 (ויש לתקן שם את סימן כה"י ל-Add. 3360).

²¹ 'תרביץ', יד (תש"ג), 59 ואילך.
¹⁸ *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie* (Berlin 1865), p. 78. סימן הפיוט אצל דוידסון: א. 2129.

¹⁹ מלבד הקריטריון הכרונולוגי המובלט להלן בגוף המאמר, אין בקדושתא שום רמז שיעיד על זמנה. אבל יש להבליט בנקודה זו את עצמת הפיוטים ה רט להלן שמדברים בעבר דת האלילים. בפיוט ט אפשר שיש רמז לנצרות הקדומה בטורים כגון "כורעי לעצמות" (טור 11), "צועקי למתים" (18) וכד', ומתוך טורים אחרים, שאף הם נראים כמתייח-סים לנוצרים, כגון "ניסחתי בחושך" (14), אפשר אולי להסיק שהפייטן לא הכיר עוד את הנצרות כדת שלטת (השווה דברי שירמן על זמנו של ינאי במאמרו הנ"ל ב'קשת', עמ' 65). נדמה לי שיש לציין כתופעה של זרות, אולי אף של קדמות, את השימוש שמשמש הפייטן להלן בפיוט י במלת "השם" ככינוי לקב"ה בטורים כגון: "גור וזחל מן השם" (3); "השם הוא בורא עולם" (5); "שורם שם מדרם בשועל" (21) — תמה אני אם יש כשימוש זהו בפיוטים הידועים לנו. כנגד זה מצוי הכינוי "שמא" בפיוטי השומרונים הקדומים (השווה זאב בן חיים, 'עברית וארמית נוסח שומרון', הוצאת האקדמיה ללשון העברית, תשכ"ז, כרך ג, ספר ב, 170, הערה לטור 81; ו-237, הערה לטור 152; וכן במאמרו "ההוגים השומרונים את השם באותיותיו", בקובץ 'ארץ ישראל', ג [מוסד ביאליק, תשי"ד], 147). על פי האבחנה הכרונולוגית של א. מירסקי במאמרו ב'פרקים' הנזכר לעיל, בהערה 11, שייך פיוטנו שלב המאוחר יותר בתקופת הפיוט האנזונימי.
²⁰ את דרכי השימוש בחורזים בקומפוזיציה שלפנינו מנתח ב. הרושובסקי בדבריו המצורפים למאמר זה.

²¹ התיקון הפיוטי הניתן לברכה השלישית אינו מושלם, שהרי הקדושה באה בתוך הברכה השלישית, קודם לחתימתה. מכל מקום מכון המשלש באופן בולט כנגד הברכה השלישית, אבל במקום שיעביר בסופו לברכה, הריהו פותח שער להרחבת שבאות להכין את הקדושה.

מותו המופלגת של התהליך באשר לקדושתא, שהרי כתב־היד הקדומים ביותר שבידינו כבר אין בהם, כאמור, קדושתאות שלמות. אבל קשה מאוד לקבוע אימתי התחילו פייטנים מעמידים קדושתאות מקוטעות, מן הסוג המקובל, ואפשר שהקומפוזיציות של ראשוני פייטנינו, שהגיעו לידינו בהיקף מקובל, כבר קוצצו קודם לכן בידי מעתיקים קדמונים.

כבר ציינו לעיל שעיקרה של הקדושתא מבחינה לירטורגית באותן הרחבות פיוטיות מקיפות שנכנסות לתוך החטיבה השלישית ושייעודן ההיסטורי²⁵ להכין את המתפלל לקראת הקדושה. אין שיא הקדושתא לפי זה אלא בקטעי הפיוט שגושרים בין פסוקי הקדושה השונים ושנותנים תיקון פיוטי לקדושה גופה. והנה דווקא קטעי פיוט אלה חסרים לחלוטין ברוב כתב־היד, ביניהם גם קדומים מאוד, שבידינו, ובמקצת מהם אין הם אלא פיוטים קצרים ולכאורה נטולי חשיבות.

הקדושתא המובאת להלן, למרות אחידותה הסגנונית, אינה אחידה כלל מבחינת מקצביה. חלקיה העיקריים מובלטים יפה, הן במקצבם המרובע, שהוא החשוב והנכבד שבמקצבי תקופת הפיוט האנונימי (אבל לא המקצב היחיד), והן בשחרורם המחולט־כמעט מן החרוז, שנחשב כנראה בימי הפייטן לסממן חדשני ו"קל", שאינו ראוי שיעשה בו שימוש בפסקאות־הפיוט הנכבדות יותר. והנה אין בקדושתא שלנו אלא שני חלקים בלבד שבנויים כך, והם החלק הראשון של הקדושתא על שלוש חטיבותיו, והחלק (שסימנו להלן כח) המכוון

דה, עד מקום שבו משתלבת בה הקדושה, ועד בכלל. מבחינת "הטכניקה" הליטורגית נועדה אפוא הקראת העמידה בחשובה שבתפילות השבתות והחגים להיות לכאורה חצויה: ראשיתה בתפרכת פיוטית דשנה וססגונית, וסופה בהקראת נוסחאות קצרות, פרוזאיות, קבועות. הנחה זו, והיא מקוימת לכאורה מכוח עדותן של הרבה עשרות קדושתאות שבידינו, אין כמותה סורת את ההיגיון היסודי של היצירה הפיוטית הקדומה. שהרי הפיוט לא נועד בימי קדם רק לקשט את התפילה, אלא גם, ובראש וראשונה, להפקיע אותה מדפוס הקבע שלה, להכניס בה גיוון וחידוש, ולעבד אותה עיבוד בעל צביון אסתטי שלם ואחיד. אמנם מצאנו בקצת מקורות, על פי רוב מאוחרים, שחזנים וקהילות — ואולי אף פייטנים — "תיקנו" מצב זה על־ידי שהדביקו לקדושתאות הרגילות קטעי פיוט נוספים כנגד ארבע (או שלוש) הברכות האחרונות של העמידה;²² ברם, בכל המקרים הללו או ברובם המכריע, בולטות תוספות אלו כמעשי הטלאה מאוחרים, ובאשר לתבנית הקבועה והקדומה של הסוג נשארו הדברים בעינם. בקדושתא הנדפסת להלן מכוון קטע כט כנגד הברכה הרביעית של העמידה, ולפי זה עומדת לפנינו כאן עדות ראשונה על כך שהקדושתא הקדומה מאוד חיבקה את כל ברכות העמידה, והעמידה קטעי פיוט כנגד כל שבע הברכות²³ שלה. התהליך שהביא לקיצורן של הקדושתאות ולויתור על הקראת חלקיהן האחרונים משום אריכותם המופלגת של הקטעים שלפני הקדושה (ואחר כך לויתור על חיבורם של קטעים אלה), תהליך סביר הוא ויש לו אחים בליטורגיה העברית.²⁴ גם אין ספק בקד־

בדרך מפויתת של ברכות העמידה האחרונות. הקלירי בעצמו פייט כבר לכל הפחות שלוש מתוך חמש קרובות "שעשה־באב שלו הידועות לנו על יד ברכות בלבד, והשווה על כך במאמרי "לעניין המשמרות בפיוטים", סיני', סב (תשכ"ח), יח; לו ואילך, ובמאמרי "פיוט ליניי חזן על משמרות הכתנים", סיני', סד (תשכ"ט), קצח ואילך. כן ידועות לנו לרוב קרובות מאוחרות של תעניות, שאין בהן אלא שש חטיבות פיוט, עד ברכת "המרבה לסלוח", ששם שולבו בקרובות אלו מחזורי הסליחות. שבעתות הטל והגשם של הקלירי, שנכתבו משלם, נהוגות היו באירופה כחמש החטיבות האחרונות שלהן קטועות, מחמת אורכם של פיוטי הטל והגשם ששולבו בחטיבתן השנייה. בכל המקרים הללו נעשו הקיצורים תחילה על־ידי המתפללים בקומפוזיציות שנתחברו מלכתחילה משלם; משנש' תרש המנהג, התאימו את עצמם אליו גם הפייטנים.

אמנם מוקדם מאוד הופקעו פיוטים אלה מתפקידם הראשוני והתחילו יוצאים לעניינים שונים, כגון דיון בענייני החג השונים וכו'. גם בקדושתא שלפנינו עוסקים פיוטי ההרהרה בענייני דיומא ואין להם זיקה אל הקדושה אלא לקראת סופם. תופעה זו קבועה היא למדי בפיוט. במערכת היוצר למשל, שפיוטיה נועדו מלכתחילה לשמש אילוסטראציה לברכות שמסביב לקריאת שמע, מצאנו גם כן לכל הפחות את גוף היוצר ואת הזולת — אך לעתים קרובות מאוד גם את האופן — עוסקים בדברים שאין להם שום זיקה אל התפילה.

²² מלבד ההשלמות מן הסוג הזה, הבאות באופן קבוע למדי בסופי קדושתאות שנועדו למספי ראש השנה ולעמידות המוסף, המנחה והנעילה של ימי כיפור (השווה בנידון זה במאמרי הנזכר לעיל, בהערה 4, עמ' 263 ואילך, ובהערה 31), מצאנו כך גם בסופן של קדושתאות פשוטות של שבתות מצוינות וגם של חגים. השווה למשל את המצוין אצל זולאי ב"מחקרי יניי" שלו, כ"י 38, ושם בהערה. אבל הדבר נדיר.

²³ אמנם הקומפוזיציה שלנו קטועה בסופה ואין בידינו הפירוט שמתווננים־היו במקור ל־ג הברכות האחרונות. פיוט כט שלהלן, המכוון לברכה הרביעית, קרוב אל המקובל בקטעים המקבילים בשבעתות של ימים טובים (השווה בנידון זה במאמרי "שבעתות הבדלה ארץ־ישראליות", תרביץ', לו [תשכ"ז], עמ' 347 ואילך). אמנם ברוב שבעתות החג מצאנו חלק זה מורכב מכמה חטיבות, אבל יש בידינו שבעתות קדומות שאינן מביאות כאן אלא קטע אחד, כגון שבעתת יניי לליל ראש השנה (פיוטי יניי', עמ' שיט) ועוד. על העובדה שהקדושתא הקדומה נשתרעה בלי ספק על פני כל ברכות העמידה, כבר העמיד בביטחון גמור זולאי בספרו הגרמני המצוטט בראש הערה 4 לעיל, עמ' 10.

²⁴ כך אירע למשל; וכבר בימי הקלירי, גם לקרובות שנכתבו לתשעה באב: הואיל ובברכה היד של קרובות אלו שולבו מחזורי קינות מקיפים, ויתרו המתפללים על אמירתן

הפסוקים שלמשלש רמזו לפסוק הראשון של הפטרת היום כמה שמצאנו אצל ינאי ואצל רוב הפייטנים המאוחרים ממנו: ³⁰ במקום פסוק ראשון של הפטרת היום מביא פייטנו כאן פסוק שלישי מן הקריאה בתורה. גם מנהג זה ידוע בפיוט המאוחר יותר, והוא מיוצג באופן ספוראדי אצל הקלירי ואצל מקצת מן הבאים אחריו; ברם עד כה סווגו תופעות אלו כסטיזות יוצאות דופן. על פי הממצא שלפנינו נראה שמקור המנהג בקדושתא הקדם-ינאית, ואפשר בהחלט שהזיקה להפטרת היום במקום הזה היא היא הסטייה המאוחרת שנעשתה כלל.

שאלה היא אם יש לראות בהיקפן המצומצם של שלשלות הפסוקים שבקומפוזיציה שלפנינו תופעה משמעותית. ברוב הקדושתאות המקובלות מצאנו לשלשלות הללו שהן ארוכות הרבה יותר, ואך לעתים רחוקות מצאנון מצומצמות כדי שני פסוקים, כמצוי לפנינו כאן. ברם ידוע שקהילות מאוחרות על מעתיקיהן וחזוניהן נטו לקצץ בשלשלות הפסוקים והדורות המאוחרים מאוד אף השמיטו אותן לחלוטין. אפשר אפוא שהרכב השלשלות במצוי לפנינו אינו אותנטי, והזהירות מחייבת תנו שלא ללמוד מכאן היקש.

כנגד זה מאלף מאוד מעמדן של "סטרופות" (= טורי) הסיום שלאחר המגן והמחיה. אף על פי שמבחינת מקצבן וסגנונן אין שום דבר מבדיל בינן לבין גופי החטיבות — אין הן קשורות אל שלשלת הפסוקים שלפניהן בשרשרות, כמות שמצאנו בלא יוצא מן הכלל בקדושתאות הוודאיות של ינאי וכמעט בכל הקומפוזיציות המאוחרות לו, ואף אין הן מצטרפות אל הא"ב של גופי החטיבות, כמה שמצאנו בכמה שרידי דוגמאות של קדושתאות קדם-ינאיות.³¹ נראה קרוב מאוד לומר שקשירת סטרופות

בה כנגד הקדושה עצמה על שלושת קטעיו, הוא החלק שאינו מיוצג כלל ברוב הקדושתאות שבידינו, או שייצוגו מועט וחפז בקדומות שבהן. ולא עוד אלא שבשעה שקטעי הקדושה חובקים בקדושתנו אלפבית שלם, אין שלוש החטיבות הראשונות מביאות אלא יג אותיות בלבד. נמצא הטיפול בקדושה עדיף על הטיפול בחלקי הקרובה הראשונים, ואין ספק כלל שכך, או בערך כך, היה המצב לעולם בקדושתא הקדומה מאוד.²⁶ תבנית החלק הראשון של הקומפוזיציה, הכולל את שלוש החטיבות הראשונות של הקדושתא, מעניינת ומאלפת אף היא. היא דומה בקווים כלליים לתבנית המקובלת בקדושתא הרגילה במובן זה שבכל חטיבה (מלבד השלישית) מצטרפים שלושה חלקים קבועים: גוף החטיבה, שלשלת הפסוקים וסטרופת הסיום. גם העובדה שאין שלושת החלקים הראשונים מקיפים א"ב שלם אינה מיוחדת במינה, שהרי כך המצב גם בשני קטעים קדם-ינאיים אחרים שמצויים בידינו, גם בקרובה אחת קדומה מאוד שיוחסה לינאי כנראה בטעות.²⁷ וכך המצב גם בכל הקדושתאות של הדתות.²⁸ ועוד בכמה קדושתאות קדומות, אנונימיות, שבגניהן. על פי המצוי לפנינו כאן נראה קרוב לומר שמנהג קדמונים היה שלא להוציא א"ב שלם על ג החטיבות הראשונות של הקדושתא, ומה שמצאנו אצל ינאי ושמעון בירבי מגס, ואין צריך לומר הקלירי והפייטנים שלאחריה, הריהו בבחינת התפתחות מאוחרת בדרך ההרחבה. גם העיקרון המחייב את הפייטן להעמיד בראש שלשלת הפסוקים של המגן והמחיה את שני הפסוקים הראשונים של קריאת היום בתורה, ולרמוז לפסוק הזה בטור האחרון של גוף החטיבה, נמצא מקוים בקדושתא שלפנינו, ונמצא שהוא קדום מאוד, אף על פי שספק גדול אם הוא קונגניטאלי לסוג.²⁹ כנגד זה לא מצאנו בשלשלת

שענייני התפילה מוצו מכוח יצירה אינטנסיבית בידי פייטנים קדמונים, וסוגי הפיוט נוקקו למקורות תמאטיים חדשים ומתחלפים.

³⁰ העובדה שרוב הפייטנים מביאים בראש שלשלת הפסוקים של המשלש פסוק ראשון של הפטרה נתגלתה על ידי זולאי ונוסחה בספרו הגרמני שנזכר לעיל, עמ' 12 ואילך. גילוי זה הפך את הקדושתאות למקור אינפורמאציה לא אכזב על מנהגות הקריאה בנביאים של הקהילות הקדומות. לדעת נ. פריד (ראה מאמרו "הפטרות אלטרנאטיביות בפיוט ינאי וישרא פייטנים קדומים", 'סיני', סא [תשכ"ז], רסז ואילך; סב [תשכ"ח], נב ואילך ורכזו ואילך) רמזו הפייטנים בשלשלת הפסוקים של המשלש לא רק להפטרה שהיתה נהוגה בקהילתם אלא גם להפטרות של קהילות אחרות.

³¹ כך, כנראה, בשלושתן. ברם באשר לשרידים שהדפיס אדל-מאן אין הדבר ברור מפני הליקויים המרובים שבטקסטים. אבל מכל מקום כך בוודאות גמורה בקטע שהדפיס מ. בית-אריה. סטרופות סיום שמצטרפות בראשן לא"ב של החטיבות שלפניהן מצאנו גם בכמה קדושתאות מאוחרות יותר. השווה למשל בנדפס מתוך קדושת יום ז של פסח

²⁶ סיבת התכווצותם של פיוטי הקדושה בקומפוזיציות המאוחרות והשמטתן בפראקטיקה הליטורגית, נעוצה בוודאי בהתקדשותן המוקדמת מאוד של נוסחאות המעבר הקבועות שבין פסוקי הקדושה ובהעדפה שהעדיפו מתפללים בנקודה זו נוסחאות קבע קדומות על פני פרקי פייטנות מתחלפים של מחברים מאוחרים.

²⁷ הכוונה לשני שרידי הקדושתא שנדפסו על-ידי ר. אדלמאן במצוין לעיל בהערה 8, ולקרובה סימן כח ב'פיוטי ינאי', מהר"ז זולאי, עמ' נט.

²⁸ *Die Masoreten des Westens*, עמ' א ואילך. השלמות לסדרת פיוטים זו נדפסו בידי זולאי בידיעות המכון לחקר השירה העברית, ה. קיג ואילך.

²⁹ יש להגיה, לדעתי, שבשלבי ההתפתחות הראשונים היו כל הפיוטים מרוכזים מבחינת תוכנם בתפילה, שהרי בתפילה מקומם ומקורם. באמת לא מצאנו פסוקי קריאה נרמזים בקדושתאות הקדם-ינאיות שבידינו. ההיגיון מחייב לומר שפייטנים התחילו לערב מין בשאינו מינו על ידי הקדשת פיוטיהם לדיון בקריאות השבתות וימות החג רק לאחר

ולמחיה שלפניו, ואם כן אפשר לראות בו את אביתו הרחוק של אותן סטרופות סיום פיקטיביות המופיעות לעתים במקום זה בקומפוזיציות הקליריות המאוחרות יותר.³⁴ דבר מופלא, שכן לא מצאנו סטרופות סיום כאלו אחרי המשלש בקדושתאותיהם של פייטנים קדם-קליריים, ומה שמצאנו בנדון זה אצל הקלירי נחשב חידוש מאוחר. ברם ספק אם משמעות הטור מתמצית בכך. בטקסט שלפנינו מסתיים הטור הנידון במלים "מרום וקדוש", וזוהי פורמולה המסיימת בקדושתא המקובלת לא את סטרופות הסיום, אלא, ברגיל, את הפיוט הרביעי.³⁵ פיוט זה הוא קטע ארוך יותר, בלתי-מאורגן בדרך כלל מבחינה תבניתית, הפותח את החוליה השנייה של הקומפוזיציות כשבראשו עומדת הפורמולה "אל נא" הנ"ל ובסופו מלת "קדוש" או פורמולה שסופה בה.³⁶ וכבר רמזתי על כך במקום אחר,³⁷ שפיוט רביעי זה, שתפקידו בהרכב הקדושתא המקובלת סתום לחלוטין, אפשר שלא בא לראשונה אלא כמעין סטרופת סיום (פיקטיבית) שלאחר המשלש, והענייה "קדוש" (או "כיו"ב) שבאה דרך קבע בסופו אינה אלא כמעין "אמן" שלא במקום ברכה. בקומפוזיציה שלפנינו עומד "פיוט ד" אַמבריונאלי כזה: ראשיתו ב"אל נא" (אצלנו: "אנא אל נא"), סופו ב"מרום וקדוש" — ואילו תבניתו והיקפו כשל סטרופת סיום רגילה. ההנחה בדבר תפקידו הראשוני של הפיוט הרביעי בקדושתא המקובלת, כסטרופת סיום פיקטיבית למשלש, נראית מאושרת בצורה כמעט חד-משמעית.

שני הקטעים במקצב משולש שבאים אחרי טור 15

³⁴ השווה במאמרו של ג. פריד המצוין בהערה 30, עמ' רפד. מספרן של סטרופות סיום אלו הוא אחת (ברוב המקרים) או שלוש, אבל מצאנו לעתים גם שתיים (כגון בקדושתא של יוסף בירבי ניסן הנזכרת לעיל בהערה 31) וגם ארבע (כגון בקדושת הקלירי לשבת וראש חודש שקטעים ממנה הדפיס ג. אורמאן בנספח לספרו של מורטון, *Materials for a Non-Masoretic Hebrew Grammar* [הלסינקי, 1958], עמ' נד). התבנית מופיעה אצל הקלירי לעתים קרובות למדי, וכן גם אצל פייטנים קדומים אחרים. סטרופות הסיום הפיקטיביות משוקעות בתוך שלשלות הפסוקים של המשלשים ופסוקים מקיפים אותן בראשן ובסופן. אחרי הסטרופה הפיקטיבית האחרונה (או היחידה) בא פסוק נוסף (או כמה פסוקים נוספים) ואחר כך הפסוק "ואתה קדוש" וכו'. תפקידן הראשוני של סטרופות סיום אלו לא נתברר עדיין כל צורך.

³⁵ לפי חשבון המונה מספר לחוד לכל אחת משלוש החטיבות הראשונות של החוליה הראשונה. הפיוט הוא אפוא הקטע שבא מיד אחרי המשלש.

³⁶ כגון "נורא וקדוש" או "חי וקיים מרום נורא וקדוש" (נ"א: "חי וקיים נורא מרום וקדוש"). הצירוף "מרום וקדוש" שהוא נדיר למדי, הוא כנראה אבי הנוסח השני של הפורמולה הארוכה "חי וקיים נורא וקדוש" המצוי בדרך כלל במחזורי אירוסה המאוחרים.

³⁷ במאמרי הנזכר בהערה 2, עמ' כז.

הסיום אל סופי שלשלות הפסוקים בדרך השרשור תופעה מאוחרת היא ופרי התפתחות בדרך הסלסול התבניתית. קרוב מאוד לומר גם שצירוף הסטרופות הללו לא"ב של גופי החטיבות אף הוא אינו אלא מנהג "מאר חר", והוא בחינת תיקון — באותה דרך, אם כי בצורה שונה — למצב הקדום ביותר שבו לא היה לסטרופת הסיום שום קשר לא אל שלשלת הפסוקים שלפניה ולא אל גוף החטיבה שלפני כן.³² עובדה זו נראית מוכיחה שהצורה הראשונית של הקדושתא לא הכירה את סטרופות הסיום כלל, והעבירה אל הברכות מיד בסוף שלשלות הפסוקים.

מבנה המשלש בקומפוזיציה שלנו אף הוא, לכאורה, פשוט ומקובל. הואיל ואין ברכה לאחר המשלש, אלא פתח בלבד להרחבות שלקראת הקדושה — אין בו אלא שני חלקים בלבד: גוף החטיבה ושלשלת הפסוקים של-אחריה. שלשלת זו מסתיימת, שוב כמקובל, בפסוק "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל" (תהלים, כב, 4). ואם כי הציון "אנא אל נא" שבא אחרי הפסוק מופלא הוא, שהרי בכל הקדושתאות שבידינו בא כאן "אל נא" בלבד, ולא מצאנו כנוסח הזה בשום מקום נוסף — הנה קשה מאוד לעמוד על משמעות השינוי הזה ואין שום ביטחון בזיקתו של הפייטן אליו. אפשר בהחלט, ואף קרוב לומר כך, שאין כאן אלא מנהג סוטה של קהילת המעתיק.³³ כנגד זה נראה מעניין ומשמעותי להפליא תפקידו של הטור הבודד הבא בקרובתנו אחרי שלשלת הפסוקים שלמשלש (טור 15 להלן). לכאורה משמש הטור מעין סטרופת סיום פיקטיבית (שהרי אין בסופה ברכה) שמכוחה נעשה המשלש שווה במבנהו למגן

של ר' יוסף בירבי ניסן משוה קריתיים ע"י זולאי בידי-עות המכון, ה, קמה, וכן עוד בכמה מקומות בגניזה. במקור מות הללו מופיע על פי רוב גם השרשור, אלא שמלת השרשור אינה עולה, כמקובל, בחשבון האקרוסטיכון האלבפית.

³² שהרי אילו היה קשר כזה אורגאני לקדושתא, לא היו פייטנים קדומים מנתקים אותו בלי סיבה נראית לעין. קשה להניח שפייטן, היודע שמסורת הסוג שהוא יוצר בו מחייבת את צירופן של סטרופות הסיום לחטיבותיהן בדרך כל שהיא, יחליט להשאירן תלויות באוויר. התהליך ההפוך מתקבל על הדעת הרבה יותר, גם בקטע שהדפיס זולאי בין המסופקים לינני (עמ' שפא) אין טור הסיום של המחיה קשור אל החטיבה שלפניו, אבל טור זה כבר הוכח שמקומו האמיתי בקדושתא שקטעים ממנה נדפסו בידי מ. בית-אריה ב'קריית ספר', מג (תשכ"ח), 411 ואילך.

³³ נראה שאין זאת אלא ואריאנטה של הפורמולה "אל נא", אך מכיוון שאין אנו יודעים מה טיבה של פורמולה זו המופיעה באופן קבוע בקדושתאות אחרי שלשלת הפסוקים שלמשלש, אין אנו יודעים גם מה טיבו של השינוי. כתב-היד שממנו נדפסת הקדושתא שלפנינו שימש כנראה קהילה של חוץ לארץ, שכן בשני מקומות מופיעות בו הערות בפרסית, כפי שכבר ציין זולאי בידיעות המכון, ב, שלא.

מסומנת אלא פעם אחת, אחרי הטור השלישי. אפשר אפוא שאין המחרוזות אותנטיות, אלא שולבו לגופם של הפיוטים, שנתחברו מעיקרא בלעדיון, על-ידי חזנים/מאחרים, שמנהג קהילותיהם חייב — כמקובל בקיקלר הקלירי והבתר-קלירי — הופעתן אחרי כל ג יחידות-שיר של מחרוזות קדוש.⁴² אפשר שהנחה זו מת-חייבת גם מן הנוסח הפשוט מדי של שתי המחרוזות גם יחד.⁴³

שאלה נוספת היא אם שני הפיוטים המשולשים שייכים שניהם לקדושתא שלפנינו. ודאי שאין ספקות לגבי הפיוט השני (פיוט ג להלן), שהרי הוא ממשיך את הא"ב של שלוש החטיבות של פיוט א. אמנם העובדה שפיוט ב קוטע את רצף הא"ב של פיוט א, שהמשכו, כאמור, בפיוט ג, אין בה כדי לערער את שייכותו לקומ' פזיזציה, לפי שתופעה זו אינה נדירה בקדושתאות, ודווקא במקום הזה היא בחינת קבע בקדושתאות של הדותה. ברם קשה להלום כפילות זו של פיוטים בעלי תבנית זהה כאן; נוסף על כך מוזר ביותר גם הציון "אל נא" הבא בכתב-היד בסוף פיוט ב. ציון זה אפשר שיתפרש — על פי הידוע לנו עד כה בנדון זה — רק באחד משני הדרכים הבאים: או שהוא הפורמולה "אל נא" שבאה בסופי המשלשים אחרי פסוק "ואתה קדוש" וכו', או שהוא רמז לתפילת "אל נא לעולם תוערץ" שבאה כרגיל אחרי פיוטי ה בקדושתאות הרגילות. במקרה שלפנינו אי-אפשר לפרש פירוש ראשון, שהרי אין כאן סופו של משלש, ולעיל כבר מצאנו, במקום הנכון, את הציון "אנא אל נא" שהוא ודאי במקום "אל נא" המקובל; ואי-אפשר שנפרש פירוש שני, לפי שציון לתפילת "אל נא לעולם" מצאנו בסוף פיוט ג, ושם, לכאורה, מקומו. נראה אפוא קרוב לומר, למרות כמה הקבלות לשוניות, שפיוט ב זר, והובא לכאן מק-דושתא אחרת שבה שימש כפיוט ה, עם שהציון "אל נא [לעולם תוערץ]" נגרר אתו משם. אף סיבת העברתו לכאן סבירה למדי: בקדושתא המקובלת באים, כידוע, בין המשלש לבין תפילת "אל נא לעולם תוערץ" שני פיוטים (פיוטים ד ו ה במניין המקובל). לכאורה כך המצב גם בקומפוזיציה שלנו, אם נקיים את הנחתנו שטור 15 הקודם לפיוט ב להלן הוא הוא שנחשב בעיני

הנ"ל (פיוטים ב ו ג) צריכים אף הם הבלטה ועיון. קודם כל יש לציין את שניהם כאבות לקיקלרים שבקדושתא הקלירית והבתר-קלירית.³⁸ ושוב עדות לפנינו על כך, ש"חידושו" של הקלירי מייצגים לעתים קרובות מאוד מסורת קדומה, העוקפת משום מה את הקומפוזיציות של ינאי ושל שאר הפייטנים הקדומים. עצם מקצבם המ-שולש, בתקופת הפיוט הבלתי מחורו, ראוי להדגשה מרובה.³⁹ שכן נוהגים היינו לראות אותה תקופה כמיו-צגת אך ורק, או בראש וראשונה, על-ידי המקצב המ-רובע. מעתה ברור שכמה וכמה מקצבים שימשו את הפייטנים הקדומים — אם כי זה המרובע היה הנכבד מכולם, ובו נתחברו הפיוטים החשובים יותר — שהרי להלן נמצא גם את המקצבים הבלתי מאורגנים כל צורכם, הקרובים אל משקל התיבות המאחר, של פיוטי הרהיטים. ועוד ברור לפי זה שכשם שהמקצב המ-רובע של הטור הארוך בתקופת הפיוט הבלתי-מחורו העמיד לפיוט המחורו שלאחר מכן את הסטרופה המ-רובעת, כך העמיד המקצב המשולש את הסטרופה התלת-טורית. לשון אחר: קטעי הפיוט שמנהג היה בתקופת יוסי בן יוסי לחברם במקצב מרובע חזרו להיות כתובים בתקופות המאוחרות יותר בסטרופות מרובעות, ואילו אלה שנכתבו במקצב משולש, שמרו גם אחר כך על המבנה התלת-טורי של יחידותיהם השיריות.

בעיה מעניינת היא זו של מחרוזות הביניים הרפרניות של שני הקטעים. לכאורה באות אלו במקום הנכון, אחרי כל גוש של שלוש יחידות (ר"ל טורים), והן מחרוזות קדוש, הכל כמקובל בקיקלרים המאחרים.⁴⁰ ובשאר הפיוטים התלת-טוריים. ברם עובדה היא ששני הפיו-טים אינם מתחלקים יפה לגושים של שלושה טורים, ובפיוט השני, אף על פי שדווקא המבנה האלפביתי שלו נראה רומז לכאורה (באשר לראשית הקטע) על מעין חלוקה פנימית של ג—ג טורים.⁴¹ אין מחרוזות הביניים

³⁸ על הסוג הפיוטי ועל מקומו בקדושתאות שלמן ימי הקלירי ואילך עיי' במאמרי הנ"ל, עמ' כה ואילך.

³⁹ באמת מצויים בידינו כמה פיוטים מטיפוס זה מתקופת יוסי בן יוסי, ברובם המכריע מסוג הסליחות. השווה למשל את הפיוט "אתה מבין שרעפי לב", שנדפס על-ידי בראדי ווינר ב'מבחר השירה העברית', עמ' יט, או הפיוט "איום ונורא צום העשור" (ד. 2673) שבמחזורי אטליה (השווה G. Ormann, *Das Sündenbekenntniss des Ver-söhnungstages* [Stuttgart, 1934], pp. 24 ff. "אל תערוך דין" שהדפיס זולאי בעיתון 'הארץ', כ"ד אלול ת"ש ('מבחר השבעים', סימן 5, עמ' יז). כל הפיוטים הללו תוכחות קדומות הן, והמקצב המשולש נשתמר במבנה התלת-טורי של כל הדוגמאות המוזרחות המאוחרות יותר של הסוג, וכן בחלק נכבד מאלו הספרדיות.

⁴⁰ על תפקיד מחרוזות הקדוש בקיקלרים ועל מקומה השווה במאמרי הנזכר לעיל, בהערה 2, עמ' כו ואילך.

⁴¹ מכוח החזרה המשולשת על אותיות הא"ב בראשי הטורים, עד אות צ.

⁴² תופעה זו ידועה לנו בכמה קיקלרים קדומים, ואף בכמה תוכחות. הפיכת פיוטים פשוטים לקטעים כוראליים על ידי הוספת פזמונים זרים היא מציאות יומיומית למדי בפיוטי הגניזה. יש לזכור שלא מצאנו מחרוזות קדוש רפרניות לא בקדושתאות של ינאי ולא באלו של הדותה ולא באלו של שמעון הכהן בירבי מגס. ראשון שמביא קטעים כאלה בקדושתאות — עד כמה שידוע לנו עד כה — הוא הקלירי. באמת שתיהן אינן אלא קטעי מקראות. בקיקלר המקובל מביאה מחרוזות הקדוש נוסח מורכב ומגובש, מעין הסט-רופות הרגילות של גוף הפיוטים.

על פי רוב אחד ישר ואחד הפוך (תשר"ק), או להפך. בדיברין המאחרים אין בדרך כלל אלא לכל היותר אלפבית אחד לכל דיבר, ולעתים קרובות — וכך כבר אצל הקלירי — חצי אלפבית בלבד. נמצא שההתפתחות בשירה הליטורגית לא לעולם ולא בהכרח היא מן המצומצם והקצר אל המקיף והרחב. מופלא הדבר שלא מצאנו את הפייטן בונה את פיוטי הדיברין שלו על מלות קבע, כדרך רוב הפייטנים שידענום עד כה. אף על פי שבכמה מפיוטי המחזור הזה נראות הכותרות מכריזות להצטרף — לכל הפחות במשמען — לאחדים מן הטורים, ואף על פי שאחדים מן הפיוטים מתקרבים לכל הפחות בחלקם אל צורות פיוטי-התבנית, אין שימוש בפיוטי המחזור באמצעים "רהיטיים" מובהקים. נראה ברור שההתפתחות המאוחרת נעה גם כאן בכיוון הפוך מאליזם, והוא נעשה מודגש יותר ויותר במרוצת הזמן. הבודק לפי קריטריון זה את פיוטי הרהיטים של יוני קשה יהיה לו שלא להקדים לתבניותיהם שלבים לא מועטים של התפתחות. להבלטה מיוחדת ראוייה התחבולה התבניתית שהפייטן השתמש בה כדי להעביר במחזור הדיברין שלו מפיוט לפיוט: הוא שילב, על פי רוב בסופו של כל קטע, לאחר השלמת האלפבית שלו, מספר טורי מעבר, שהאחרון שבהם סופו במלות הכותרת או הפתיחה של הקטע הבא. שיטה זו נהוגה גם בידי פייטנים מאוחרים, למן הקלירי ואילך, אלא שהללו קושרים את טורי המעבר גם בראשם אל סופי הקטעים של פניהם בשרשור, ומעצבים להם דמות של סטרופה מעבר מובהקת. לעתים קרובות הם אף חותמים בה את שמותיהם. דרכי מעבר מן הטיפוס הזה נהוגים בידי פייטנים מאוחרים לא בדיברין בלבד אלא גם בשאר מקומות שבהם נראים מחזורי פיוט או קטעי פיוט ראויים לבוא יחד כשסופו של זה נעוץ בתחילתו של זה, ומופלא לראות ראשיתו של נהוג זה בתקופה קדומה כל כך.

מעניין הוא גם קיצורו המופלג של הסילוק. פיוט כזו להלן, הבא אחרי סדרת הדיברין, אף על פי שחלקו השני מדבר הרבה במלאכים (וזאת ודאי משום סמיכות הפיוט אל הקדושה) אינו אלא פיוט נוסף מסוג הרהיטים, כמוכח מכותרתו ומתבניתו. הצינן "ובכן ולך תעלה קדושה" (או כיר"ב) וכו', שבא בכתב-היד עובר לסילוקים, אינו מופיע בכה"י שלנו, ונראה שהטורים האחרונים של פיוט כזו: "מלך על כל" וכו' — הם המכוונים להיות סילוקה של הקדושתא. יש סילוקים קצרים כאלה בקדושתאות הקדומות, וכמה מסילוקי יוני אינם ארוכים יותר. לפי זה נראים ממדיהם המוגזמים טאליים של רוב הסילוקים הקליריים פרי התפתחות מאוחרת.

מחבר קדושתנו ל"פיוט ד". ברם בשביל מתפלל מאוחר היה היקפו של פיוט זה קטן מדי; בעינינו יכול היה טור זה להיחשב רק כסטרופה סיום פיקטיבית של המשלש, ונמצא "פיוט ד" חסר לפי חשבוננו. ההשערה שפיוט ב' שבפנים הובא לקומפוזיציה שלנו בתפקיד של "פיוט ד" נראית מחווקת מכוח נוסח הסיום של מחזורות הביניים: "מרום וקדוש". צירוף זה לא מצאנוהו, כמדומה, בסופן של מחזורות קדוש רגילות. כנגד זה הוא מצוי, כנזכר לעיל, בסופם של פיוטי ד בקדושתאות המקובלות.

בין פיוט ג לפיוט ד שבפנים בא בכתב-היד ה"סדר" של יוחנן הכהן שתחילתו "אז טרם נוסדו ארץ ושמים"⁴⁴. מציאותו של ה"סדר" בקדושתאות השבועות קבועה היא מימי הקלירי ואילך, ומצויות בידינו כמה וכמה דוגמאות מן מהסוג הזה, מהן שנדפסו⁴⁵ ומהן שטרם ראו אור. העובדה שעורכה (המאוחר) של קדושתנו נאלץ לשלב כאן פיוט של פייטן מאוחר יחסית נראית מוכיחה שהסוג אינו קדום ביותר, ואולי נתחדש בידי הקלירי. כנגד זה עומדת לפנינו בפיוטנו להלן הקומפוזיציה הראשונה מסוג ה"דיברין"; אף הוא מסוגי-המשנה הקבועים של הקדושתאות לשבועות. ב"דיברין" נכללים פיוטים מטיפוס הרהיטים שמעבדים בזה אחר זה את פסוקי המקרא השייכים לעשרת הדברות (שמות יט, 25 — כ, 15). פיוטי הסוג הקדומים ביותר שהיו בידינו עד כה היו של הקלירי;⁴⁶ כעת עומדים לפנינו אבות הסוג, והם קודמים ליניי. הקומפוזיציה כאן מקיפה מאוד: לכל אחד מעשרת הדיברות הקדיש פייטננו שני אלפביתים,

⁴⁴ כותרתו: "ובכן יי קנני ראשית דרכו", והיא כותרת כל "הסדרים" המקבילים בקדושתאות השבועות הקדומות.

⁴⁵ ראה למשל בקרובה הקלירית "ארץ מטה ורעשה"; תחילת הסדר: "יי קנני ראשית דרכו" (דיידסון, א. 7694); בקרובה שנייה של הקלירי שחלקים ממנה נדפסו על ידי פראנקל ב" *Jubelschrift zum neunzigsten Geburtstag der Or.* L. Zunz (Berlin, 1884), pp. 209 ff. תחילת הפיוט: "אגמי קרים עד לא הורקו" (ד. 445). התחלות של שני "סדרים" מוגומנטאליים, אחד של שלמה סולימן ואחד של שלמה בירי יהודה גאון, הדפיס זולאי ב'סיני', כה (תש"ט), מב ואילך, ועוד הרבה כיוצא בזה בגניזה. דוגמא אשכנזית של הסוג ראה אצל ר' שמעון בר יצחק, מהד' הברמן (שוקן, תחר"ץ), עמ' צא ואילך.

⁴⁶ אבל השווה דוגמא קדומה, אולי קדם-קלירית, בין המסור פקים ליניי, מהד' זולאי, עמ' שסט. "סדרים" מלאים של פיוטי דיברין מופיעים בשתי הקרובות הנ"ל של הקלירי, (השווה גם י. מרקוס, 'גגוי שירה ופיוט' [ניר-יורק, תרצ"ג], עמ' 23 ואילך), ובכל שאר קרובות השבועות של פייטנים קדומים ומאוחרים כאחד. דיברין של רב סעדיה גאון ראה בסידורו, עמ' שפו ואילך. והשלמות אצל זולאי, ב'האסכולה הפייטנית של רב סעדיה גאון', עמ' עט ואילך. דיברין של יהודה הלוי ראה בדיואן שלו, מהד' בראדי, ג. 97. ואצל ר' שמעון בר יצחק, מהד' הברמן, ועוד הרבה כיוצא בזה בפיוטי הגניזה.

בדרכים ובוואריאציות שונות, מלבד בסדרת הדיברין המזנומנטאלית, גם בפיוט השני וגם בפיוטים כו, כח ו-כט, ונמצא עניינם חובק את היצירה על כל אגפיה. גם במקומות שבהם מאלץ החוק הליטורגי את הפייטן להיות כפוף לתמאטיקה מסוימת, כגון בפיסקאות הס' מוכות לקדושה ואלו שבין פסוקי הקדושה, הוא משכיל לצאת ידי חובת החוקים הללו בלי להרפות מנושאו העיקרי. כללו של דבר, עומדת לפנינו יצירה מופלאה ביופיה הקדום והיא נראית בעינינו — לצד יצירותיו של יוסי בן יוסי — ייצוגית במובלט להשיגה הנפלאים של השירה הליטורגית העברית קודם לתקופת החרוז. נציין לבסוף פרט מעניין: בכמה מקרים מובאת בק' דושתא שלנו תיבה שתחילתה בשי"ן ימנית במקומות שבהם מחייב האקרוסטיכון תיבה שתחילתה בסמ"ך (פיוט ד, טור 15; טז, 8; יז, 8; יט, 8; כה, 15; כז, 8), וכמדומני שלא מצאתי כדבר הזה בפיוט. גם בקטע יח להלן, שחריותו ב־אֶשֶׁת מובאים שני חרוזים ב־אֶשֶׁת (טורים 7—8). נראה שיש להסיק מכאן שהפייטן וקהלו קראו שי"ן ימנית כשי"ן שמאלית וכסמך, ואפשר שמומחים לתורת ההגה העברי יוכלו ללמוד מכאן דבר על מקום מחברנו ועל תקופת פעילותו.

והרי הפיוט ככתבו וכלשונו:

מלבד המשמעות המרובות, והחשובות לדעתי, הגלומות ביצירתנו לחקר תבניות הקדושתא הקדומה ולחקר תולדות החרוז בשירה העברית, קובעת הקדושתא של־פנינו ברכה לעצמה גם מבחינת תכניה וסממני השירה הספציפיים שבה. הרי זו לא רק אחת הקומפוזיציות הקדומות ביותר שנתגלגלו לידינו מעולם בשלמותן, אלא גם אחת המצוינות שבהן מבחינת שגבן, רמתן השירית ועוצמת ביטוין. הוד של קדמות מופלגת אופף את היצירה על כל מרכיביה, והוא מודגש בה הן מכוח סממני הצורה המיוחדים אותה, והן מכוח צירופי מלים ומטבעות לשון פרימאריים, בלתי שגורתיים, שמקשטים בה רקמה סגנונית צלולה ושקופה. במרקם הסגנוני הזה ראוי שנבליט את היוקקות של המחבר, לסירוגין, ללשונות מקרא, שהן עיקר ביצירתו, וללשונות חז"ל שמהן הוא מצטט לעתים משפטים שלמים כהווייתם. כן יש להבליט את דבקותו המוחלטת של הפייטן בנושא יצירתו: זוהי קדושתא שבה מוקדש כל טור של טקסט, על פני כל מרכיביה המרובים של הקומפוזיציה, לדיון חוזר ונשנה ומעמיק והולך במאורע המרכזי של חג מתן תורה. הנקודה המובלטת בה בחזרות כפולות ומכופלות היא זו של עשרת הדיברות, המתפרשים בקומפוזיציה

קדושת מתן תורה

א אֲבֹרֹת אֵיזֶמָּה נִחְפוּ בְּכֶסֶף בָּבֹא עֵת לְנִחְלָה יִקְרָה מִכֶּסֶף
בְּחֹדֶשׁ צֵאתָה יֵצֵאֵה לְמִדְבָּר כִּי מִתְּנָה מִמִּדְבָּר נִתְּנָה
ג בְּנִנְוִיִּם הָרִים הָיוּ מִרְצָדִים לְשִׁמוֹת עֵימָה בְּמָקוֹם חֹפֶה
ד דָּצַת שְׁלִישִׁיהָ בֵּין חוּט מְשׁוּלָשׁ כִּי כָתַב שְׁלִישִׁים תִּינָחַל בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי
ככ[תוב]

בחודש השלישי ונ[אמר] הלא כתבתי לך

5 כִּי בְּחֹדֶשׁ מָלֵא הָדָר נִמְלֵא בְּמִלְאָךְ תִּדְרִינִי עוֹז סֶגֶב וּמָנֵן
ב'

הלא כְּהִינָתָן אֲרוּכָה מֵאָרֶץ נָדוּ כְּמִלֻּנָּה מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ
וְתָבוֹר וְכִלְמֵל רָצוּ מִמְּקוֹמָם פֶּן בָּם תִּחְנֶה אֵיילָת אֶהָב
זֶה הָרִי סִינִי הַשְּׁפִיל גֵּאָה בּוֹ חֵן כְּבוֹד וְתִמְךָ כְּבוֹד

השלישי — רומז לפסוק ראשון של קריאת היום בתורה בשמות, יט, 1. הלא כתבתי לך — משלי, כב, 20. (5) בחודש מלא — בסיוון, שהוא לעולם של שלוש יום. (6) ארוכה מארץ — התורה (איוב, יא, 9). נדו כמלונה — ישעיהו, כד, 20. (7) וכלמל — כך בכתב־היד, וצ"ל: וכרמל. פן — כנראה במשמעות: שמא. איילת אהב — כנסת ישראל. והטור מיוסד על דרשת חז"ל במכילתא דבחודש, פרק ה (עמ' 220 במהד' הארואויט־רבינ) ובמקבילות: "ובא תבור מבית אלים וכרמל מאיספמא [...] זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי" וכו'. (8) זה הר סיני השפיל גאווה — השווה בהמשך הדרשה הנ"ל במדרש תהלים, סח, 9: "אין רצוני אלא בסיני שהוא שפל מכולכם" וכו'. חן — חנה. ותמך כבוד — השווה

עד טור 4 נדפס על־ידי זולאי בעיתון 'הארץ', ד סיון תש"ד (= 'מבחר השבעים' סימן 6). (1) איזמה — כינוי לכנסת ישראל על פי שיר השירים, י, 10. אבורות [...] נחפו בכסף — תהלים, סח, 14. יקרה מכסף — כינוי לתורה (משלי, ג, 14). (2) כי מתנה וכו' — על פי במדבר, כא, 18, ונדרש על מתן תורה במדבר רבה, סוף פרשת חוקת, וכן בבבלי, נדרים נה, ב. (3) גבנונים הרים — על פי תהלים, סח, 13. במקום חופה — השווה שיר השירים רבה, ג, 11 ובמקבילות: "ביום חתונתו — זה סיני". (4) דצת — שמחה; בצורה ארכאית, כעין "הרצת" בויקרא כו, 34 וכו'. בין חוט משולש — בני שלוש האבות (קהלת, ד, 12). כי כתב שלישים — תורה (משלי, כב, 20), והשווה פסיקתא דרב כהנא, קה, א. בחודש

חָשׂוּ רִפְיִידִים וְתוֹאֲרָם כְּלִפְיִידִים מִשֶּׁם נָסְעוּ וַיְגִדּוּ חָנוּ וְגַם נִשְׂאוּ
כַּכְּ[תוב]

ויסעו מרפידים ונא[מר] מי זאת עלה
10 כִּי בָּדַת חַיִּים חַיִּים נָחֲלָנוּ וּמֵאֵל חַיִּים יֵשַׁע טַל וְחַיִּים

ב'

טָס וְקַל כְּנֶשֶׁר עוֹלֶה הָהָר בְּהִישָׁמֶע לוֹ קוֹל מִן הָהָר
יורֶה וְעוֹלֶה נָגִיד וּמִצִּיָּה הִיָּה נֶאֱמָן לָעַם וְלֵאלֹהֵי
כֹּה תֹאמַר וְכֹה תַעַן לְדַבֵּר שָׁמַע מֵאֵל וְלֹא כִיָּחַד אֹמַר
לִיבּוֹ שָׁמַח בְּדַת מִשְׁמַחֵי לֵב מִמָּהָר לַעֲלוֹת לְשִׁמוּעַ וּלְעֲנוּת
כַּכְּ[תוב]

ומשה עלה ונא[מר] אשרי תבחר
ותקרב ואתה ק[דוש] אנה אל נא

15 עוֹד אֶחָד סוֹד פֶּה אֶחָד עָנוּ כְּאֶחָד פִּנִּי אֵל אֶחָד
מְרוֹם וְ[קדוש]

ב אֵילֵי הַקֹּדֶשׁ וְכָל צְבָאוֹת קוֹדֶשׁ צָנוּ בְּקִהֵל קוֹדֶשׁ
בְּרָכָב רְבוּתִים חָרְדוּ מִחֲנִיִּים וְדָמְמוּ אֵשׁ וּמִים
וְגָבְרוּ בָּיִם הַמּוֹן גְּזִי יָם שֵׁאת רַחֲבָה מִיָּם

אשר[נ] תבחר ואשרי תקרב ותשכון בו מרום וקדוש

5 דְּגוּל לְבָדוֹ נִרְאָה בְּסִינִי בְּצֵאת אֲנוּכִי
הִישָׁמִיעַ קוֹל עֲבֹד אֶת בּוֹרְאָךְ וְאֵל אַחֵר לֹא יִהְיֶה לָךְ
וְאוֹתוֹ תִּירָא וּמֵאֲדָם אֵל תִּירָא וְשָׁמִי לִשְׂוֹא לֹא תִשָּׂא
אשרי

וְכוֹר אֶת בּוֹרְאָךְ וְהִשְׁבַּת מְלֵאכְתֶּךָ בְּיוֹם מְנוּחָתְךָ
חַיִּים תִּנְחוֹל אִם תִּשְׁמֹר בְּדַת לְכַבֵּד אָב וְאִם
10 טוֹבָה תִּקְבֵּל בְּדַבְרֵי צוּר צַח אִם לֹא תִרְצָח
אשרי

יִירָא וְלֹא תַחְנֹף וְלֹא יַחְרֶה אָף וְגַם לֹא תִנָּאֵף
כּוֹבֵד גְּנִיבָה לֹא תַחֲלֹק בַּחֲדָה וְתִמָּצָא כְּבוֹשֶׁת גָּב

ב

(1) אילי הקודש וכו' — המלאכים נתייצבו אף הם בקהל ישראל בשעת מתן תורה. והוא מיוסד על הדרשה בפסיקתא דרב כהנא, פיסקא דבחודש השלישי, קז, א—ב ובמקבילות: "וה שאמר הכתוב רכב אלהים ריבתיים אלפי שאנן [...] שירד הקב"ה בסיני בעשרים ושניים אלף כתות של מלאכי השרת" וכו'. (2) ברכב רבתיים — תהלים, סח, 18. אש ומים — מלאכים, שחציים אש וחציים מים. (3) גברו וכו' — נעשו גיבורים וראויים. המון גזי ים — ישראל שעברו בים סוף. שאת — ליטול. והשווה להלן, פיוט כח, טור 10. רחבה מים — התורה (איוב, יא, 9). (4) אשרי וכו' — תהלים, סח, 5. (5) דגול — הקב"ה. בצאת אנוכי — כשיצא הדיבר. והשווה להלן, פיוט כט, טור 11: "כצאת דיבר אנכי". מכאן ואילך מונה הפייטן את עשרת הדיברות. (10) בדברי צור צח — משום ציווי הקב"ה (לכינוי השווה שיר השירים ה, 10). (12) כובד גניבה — כנראה: רכוש שנגנב, מלשון "ואת המקנה ואת הכבודה" בשופטים, יח, 21. בחירה — כנראה:

משלי, כט, 23: "ושפל רוח יתמוך כבוד". (9) חשו רפידים — הגיעו בחופזה לרפידים. ותוארם כלפידים — השווה במכילתא דבחודש, פרשה א (עמ' 204): "הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני" וכו'. וגם נשאו — נתגבהו על ידי מתן תורה. ויסעו מרפידים — פסוק שני מקריאת היום בתורה בשמות, יט, 2. מי זאת עלה — שיר השירים, ג, 6; ח, 5. (11) טס וקל כנשר וכו' — מכאן ועד אמצע טור 12 הכל כינויים ותארים למשה. והשווה להלן, פיוט כט, טור 18: "קל ורץ מבושת" וכו'. (12) יורה — צ"ל כנראה: יורד. נגיד ומצוה — ישעיהו, נה, 4. (14) משמחי לב — במקום: "דת פקודים משמחי לב", על פי תהלים, יט, 9. ומשה עלה — פסוק ג בקריאת היום בתורה בשמות, יט, 3. אשרי תבחר — תהלים, סח, 5. (15) עוד — כנראה במשמעות: "גם" (השווה זולאי, "ידיעות המכון", ו, רי) ור"ל: דבר אחד בסוד אחד ובפה אחד ענו כנסת ישראל לפני המקום. והוא על פי המר כילתא דבחודש, סוף פרשה א, ובמקבילות: "אבל כאן הושוו כולם לב אחד" וכו'.

לְטוֹבָה תִּפְנֶה וְרַע לֹא תֵאָוֶנֶה אִם בְּרִיעַךְ שֶׁקָּר לֹא תַעֲנֶה

אשרי

מִי מְקוֹרֶךְ חֲמוּד וְתִמְצָא מְלֹן אִם לֹא תַחֲמוּד
15 נָטָה מִתְאָוֶה וְתִהְיֶה בִּרְכָה כְּבֹא יוֹם מְבוֹכָה
סוֹר מִסֶּרֶה וְקָבַל בְּשִׂמְחָה דֵּת דִּיבְרוֹת עֲשֶׂרָה

אשרי

עוֹז מִמֶּן שֹׁפֵר וְנָחֳלוּ בְּהַר שֶׁפֶל עִים אִי־מִרֵּי שֶׁפֶר
פָּצוּ (בְּנַעֲשָׂה) בְּנַעֲשָׂה וְנִשְׁמַע וּמִמֶּךָ לֹא נִיתַע כִּי תֵצֵא לִישָׁע
צָנוּ בְּמִזְרָא יָמִים שְׁלוֹשָׁה מִיָּנֶשֶׁת אֶל אִשָּׁה

אשרי

20 קָמוּ נִיצָבִים רְאוּת נִיצָנִים הָיוּ נוֹצְלִים
רָעִדוּ מִחֲנוּת מְבַעַר לְפִיד וּמִקוֹל שׁוֹפֵר
שֵׁת שְׁלִישִׁים יָרְשׁוּ שְׁבָטִים שְׁבַח שְׁלִישִׁים
תְּרוּפָה לְעַצְבוֹתָם עֲנָק לְגִרְרוֹתָם חִיִּים לְנַפְשׁוֹתָם בְּזִכּוֹת אֲבוֹתָם
אל נא

ג מַמְלַכַת כּוֹהֲנִים בּוֹ נִשָּׂא מֶלֶךְ עַל כַּנְפֵי נְשָׂרִים
מִכָּל עַמִּים עֲשָׂאָה סֻגִּילָה בְּחֶן שְׁפִתוֹתֶיהָ
מֵה יִקָּר מְאוֹד מִכָּל יָמִים יוֹם מִמֶּן דֵּת

בְּנַעֲשָׂה וְנִשְׁמַע [נעמו דְּבִרְיָמוּ לְפָנֵי קְדוֹשׁ]

5 נִינֵשׁ עֲנִיו פִּתְחֵי מְרוֹם לְשִׁלּוֹל גּוֹת בֵּית
וְנִתְּנוּ בְּרִאשׁוֹ קֶרְנֵי הָדָר לְנִית אֵילִים
נִזְרָא עֲלִילָה נָטָה לִידּוֹ בַּעַב הָעֵנָן
שִׁמַּח עֲנִיו לְרֵדֶת לְקֹדֶשׁ אֶת עַם קְדוֹשִׁים
שְׁמֵלֶתָם לְכַבֵּס בְּטֹהֶרֶה הַיּוֹם וּמִחֶר
10 סְבִיב לְסִינִי הוֹגְבִלוּ בִּירָאָה וְכוֹנִים לְכָבוֹד מֶלֶךְ
עַל הַר נִשְׁמְרוּ מִיָּנֶשֶׁת וּבְקִצִּיהוּ מִנְּנוֹעַ
עַד מִשׁוֹךְ יוֹכֵל הַיְּהוּדִים צִיר פֶּן יִהְיֶה
עֲלוֹת עֵנָן וְלִפִּיד עֵת שָׂרוּ בְּקוֹל חֲזֵק חָרַד מִחֲנָה
פָּאָר עֵטוֹ עֵת הַתִּיצָבוּ תַּחֲתֵית הָהָר
15 פְּלֹאוֹת חֲזוּ צֵאת מִמִּחֲנָה לְקִרְאָת אֱלֹהִים
פִּירָאוּ לְמִלְכָּם בְּרִדְתוֹ כְּאֵשׁ וְהַעֲשִׂין הָהָר

ג

(1) ממלכת כוהנים — את כנסת ישראל (שמות, יט, 6). בו —
ביום מתן תורה. על כנפי נשרים — שמות, יט, 4. (2) בחן
שפתותיה — משום דיבורה הנאה, (לפי תהלים, מה, 3),
שאמר: "בנעשה ונשמע". (5) נוֹתָה בֵּית — כינוי לתורה שהיא
נוֹתָה בֵּיתוֹ של הקב"ה (תהלים, סח, 13). (6) אֵילִים — את המלך
אֵלִים שָׂרָצוּ לְמִנְנוֹעַ מִמֶּנּוּ לִקְבֹּל את התורה. והשווה פיוט כז,
טור 12: "כְּבִירִים נִהְגָּתִי בְּקֶרְנֵי". (7) לִידּוֹ — לצדו. והשווה
גם שמות יט, 9. ורומז כנראה לנאמר בפסיקתא רבתי, כ
(דף צ, ב): "בשעה שעלה משה למרום, באותה שעה באתה
ענן ורבצה כנגדו". (8) לִקְדֵּשׁ וכו' — השווה שמות, יט, 10.
(10) הוֹגְבִלוּ וכו' — השווה שם, 12. (12) עַד מִשׁוֹךְ הַיּוֹכֵל —
השווה שם, 13. פֶּן יִהְיֶה — שם, 23. (13) עֲלוֹת עֵנָן וכו' —
שיעור הטור: עת שָׂרוּ (= ראו) עֲלוֹת עֵנָן וּלְפִיד בְּקוֹל חֲזֵק
(לפי שהיו רואים את הנשמע) — חרד מחנה. (14) עֵת הַתִּיצָא
בו — שמות, יט, 17. (16) פִּירָאוּ — כנראה שיבוש במקום:

בשמחה, ורומז לפסוק "כאשר יגילו בחלקם שלל", בישעיהו,
ט, 2. ותמצא וכו' — ירמיהו, ב, 26. (13) ורַע לֹא תֵאָוֶנֶה —
במקום: "יאונה לד" (תהלים, צא, 10). (14) מִי מְקוֹרֶךְ — מים
מבורך (משלי, ה, 15). מְלֹן — בית רעך. (15) וְתִהְיֶה בִּרְכָה —
בראשית, יב, 3. יוֹם מְבוֹכָה — יום הדין והפורענות. (17) כְּהַר
שֶׁפֶל — בסניני. השווה לעיל ביאור לפיוט א, טור 8. (18) פָּצוּ
— הוֹסֵף: פִּיהֶם. (19) צָנוּ — ניצבו כנסת ישראל. מִיָּנֶשֶׁת אֶל
אִשָּׁה — השווה שמות, יט, 15. (20) קָמוּ — כנסת ישראל.
רְאוּת נִיצָנִים — כנראה: לִקְבֹּל את התורה. הָיוּ נוֹצְלִים —
להיות נושעים. (22) שֵׁת — איני יודע להלום. ואולי הוא
מלשון שתייה, ר"ל: יסוד שלישים. והכוונה לתורה. שְׁבַח
שְׁלִישִׁים — בזכות שבחם וצדקתם של אבות. (23) תְּרוּפָה
לְעַצְבוֹתָם — השווה להלן פיוט ג, טור 27. עֲנָק לְגִרְרוֹתָם —
משלי, א, 9.

צחצוח שופר הולך וחזק מקצה ועד קצה
 צחות היה מדבר עניו וצור צח עוניהו
 צדק ציר אמת מדבר לאל אמת פנים בפנים
 20 קול קדוש קרא לעניו בקול רך ונעים
 קולו שובר ארזי לבנון ולציר דבר בנחת
 רד העד בעם אם יפול רב אם יהרסו לראות
 רבבה כצמח הובל וקדש להנעים לקדוש
 שורש כותנים הניזשים יהיו קדושים
 25 שמור לשמרו פן יפרוץ גם אף מלך קדוש
 תחלק שלל גנות בית לעם אומרי קדוש
 תרופה לעצבים תת עשרת דיברות מפי קדוש
 לעולם תוערץ

קלות וחמורות
 20 רחבה מים, רננות,
 שפע ברכות מבורכות
 תחילה וראשית טוב מועילות

ה וידבר אלהים

איסור והתר
 בכתב ועל פה
 גזירות ציונים ואזהרות
 דיעות דרושות
 5 הגיון הנאות
 וכולם נכוחות
 זכים למזוזקפות
 חקוקות חקורות
 טעונות טובות
 10 ישרות, יקרות,
 כבודות, כבודות,
 לינית חן למודות
 מצילות מעבירות

ד ובכן וירד משה

יוירד אמרות טהורות
 ביאור מקרא והלכות
 גבילות מציבות
 דבש וחלב מסיקות
 5 הנפשות משיבות
 ועולם מוסדות
 זיר לעושימו וזבדות
 חיים מאריכות
 טהורות וטמאות
 10 ידי יגייצו מחזקות
 כבוד לאוהבימו מכתירות
 לנינת חן מסמיות
 מקל חט חוסכות
 נופת צופים מוסכות
 15 שיקוי לכל אברות
 עינים מאירות
 פודות מיצירות וצוקות
 צוף אמרי נועם לחיכות

וכו' — מעניקות עטרת כבוד למקיימים אותן. (9) טהורות
 וטמאות — ר"ל אמרות (טור) 1 שקובעות ענייני טומאה
 וטהרה. ועיין להלן, טור 19. (12) מסיימות — מציגות. (13)
 החט — הכתיב שכיח בקטעי הגניזה. (15) שיקוי — רפואה
 (משל, ג, 8). אברות — השווה פיוט א, טור 1, ופיוט ה,
 טור 22. (17) מיצירות — גראה שצ"ל: מצורות. (19) קלות
 וחמורות — השווה לעיל ביאור לטור 9. (20) רחבה מים —
 התורה (איוב, יא, 15). (22) תחלה וראשית — מיד.

ה

(4) דרושות — מלשון "דרושים לכל-הפציהם" בתהלים, קיא, 2.
 מכאן באים רוב הטורים באליטראציה אלפביתית. (5) הגיון
 הנאות — דיבורים שגורמים הנאה. (7) זכים וכו' — שיעור:
 הן זוקפות קומתם של צדיקים ("זכים"). (9) טעונות —
 עמוסות. (11) כבודות — עטורות זר. (12) לינית חן למודות —

פיארו. (17) צחצוח — קול צח. הולך וחזק — שמות יט, 19.
 (18) צור צח — השווה לעיל, פיוט ב, טור 10. אבל אפשר שכאן
 כתוב צור עז. (19) צדק — היה צדיק. ציר אמת — משה רבנו.
 (21) קולו — של הקב"ה. שובר ארזי לבנון — תהלים, כט, 5.
 ולציר — אבל למשה רבנו. (22) אם יפול — צ"ל כנראה:
 פן יפול. והכל מיוסד על שמות, יט, 21. (23) רבבה כצמח —
 כנסת ישראל (יחזקאל, טז, 10). (26) תחלק שלל וכו' —
 שיעורו: התורה (גוות הבית; השווה לעיל ביאור לטור 5)
 תחלק שלל לכנסת ישראל. (27) תרופה לעצבים — השווה
 פיוט ב, טור 23.

ד

(2) מקרא והלכות — תורה שבכתב ושבעל פה. (3) גבילות —
 כנראה צ"ל: גבולות. שדברי תורה מציבים גבולות עולם.
 (4) דבש וחלב — על פי שיר השירים, ד, 11. והשווה במדרש
 רבה לפסוק. (5) הנפשות משיבות — תהלים, יט, 8. (7) זיר

20 גְּדוּלְתוֹ וּמַמְשְׁלָתוֹ כְּמֹהוּ
בְּפִיָּהֶם אֲמֵן וּבְרוּךְ אֱמֻנָה
יְיָ אֱדוּנֵינוּ מִהָאֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ

1 אַנְכִי

אֲרֻגְזוֹלְמָה
בְּמַעֲי אִימָה,
גְּבֻלְתִּיךָ מְטִיפָה
דָּם וּבֶשֶׁר עֲשִׂיתִיךָ
5 הֵן חֲמֻלְתִּיךָ וְחֹסֶפְתִּיךָ
וְהוֹצֵאתִיךָ מִמֶּסֶגֶר
וְהִרְרֶךָ בְּרָאוֹת יְצוּרִים
חִיכֶם יִבְרַךְ לְיוֹצֵרְךָ
טַעְמֵי רְקוּעָה הִטְרַפְתִּיךָ
10 יִצְרֵתִיךָ עֶבֶד לִי
כְּמוֹ אֵב לְבֵן סִבְלִיתִיךָ
לִהְיוֹת לְךָ לֹאֵל מוֹשִׁיעַ
מִדְּוֵעַ תִּתּוֹר אַחֵר אֲוִין
נִפְתָּה לְבָךְ בְּהַבְלִים
15 סִיטִים אֵל יִשְׂרָאֵל
עֲמָמִים כָּל יוֹצֵתִיךָ
פִּילְטִיתִיךָ מֵהֶם
צוּעָנִים טִבְחֵתִי לְמַעַן
קִרְעֵתִי יָם סוּף לְפָנֶיךָ
20 רִיבִיתִיךָ דָּגַן שָׁמַיִם
שָׁרֵב וְשֹׁמֵשׁ לֹא שְׁפֹפֶה
תַּחַת כִּי אֲנִכִּי צִילְךָ
תִּשְׁתַּחֲוֶה לְבְרוּךְ וְלֹא לְאֲרוֹר
תִּכְרַע לְיוֹצֵר כָּל, אֲבָל לֹא לְנוֹצֵר
25 תַּעֲבֹד לְסוֹבֵל כָּל, אֲבָל לֹא לְנוֹסֵבֵל
בְּמוֹט מְכֻשׁוֹל לֹא יִהְיֶה לְךָ

נִיצוּחַ נְעִימוֹת
15 סִימָנִים סְדוּרוֹת
עֲתִידוֹת עֲתוּרוֹת
פְּקוּדוֹת פְּלָאוֹת
צְפֻנוֹת, צְרוּפוֹת,
קוֹנִיָּה מְקִימוֹת
20 רִיחוֹ מְרַחֲבוֹת
שׁוּמְרֵיהֶם מְשֻׁמְרוֹת
תְּרוּפָה לְכָל אֲבָרוֹת
אֲנִכִּי רֹאשׁ לְכָל דִּיבְרוֹת

1 אַנְכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ

תּוֹלָה אֶרֶץ בְּסַעְרָה
שׁוֹקֵל הָרִים וְגִבְעוֹת
רוּחַ שִׁיפָרָה שְׁמַיִם
קוֹל מְשֻׁרְתֵי כְּהֶמּוֹן
5 צוּרָתָם מִיָּם וְאֵשׁ
פְּנִיָּהם כָּל־פִּסְדִּים
עֲטוּפִים עֵינִים עֵינִים
שָׁרְפִים וְגִלְגָּלִי רַעַשׁ
נִתְנִים רְשָׁלוֹת] לְצַבָּאוֹת תַּחַת
10 מְרִינָת כּוֹכְבֵי בּוֹקֶר וְיָבִינוּ
לְעֵת יִשְׁמִיעוּן] שְׁמַע יִשְׂרָאֵל
כּוֹלֶם בְּאַחַת יִאֲדִירוֹ וְיִסְלִידוֹ
יַעֲשֶׂה חַיּוֹת וְאוֹפִנִים
טְהוֹר עֵינִים יִסְלֹסְלוּ
15 חִיילוֹת מַעֲלָה וּמַטָּה
זֶה הוּא אֱלֹהֵי כָּל בְּרִיּוֹת
וְאֵין אֱלֹהִים וּזְלָתוֹ
הַכֹּל בְּרָא בְּרוּחַ פִּיו
דִּבְרוּ קָדִים לְעוֹלָם

סימן שו ובמקבילות: "מגנין שאין מ"ה מזכירים שמו של מעלה עד שמזכירים שמו ישראל מלמטה שנאמר שמע ישראל [...] ואומר ברוך יחד כל כוכבי בוקר, והדר ויריעו כל בני אלים". (13) יעושו — יתאספו. (14) פהור עינים — הקב"ה. (18) הכל ברא ברוח פיו — תהלים, לג, 6. (22) יי אדונינו — תהלים, ח, 2, 10.

ז

נדפס על ידי וולאי בעיתון 'הארץ', ד' סיון תש"ד (= 'מבחר השבעים', סי' 6). (1) גולמך — גופך. (6) ממסגר — מרחם אמן. (7) זוהרר וכו' — שיעור הטור: כשיראו היצורים את זוהרר, יברכו לקב"ה. (9) טעמי רקועה — מטעמי ארץ (תהלים, קלו, 6). (11) סבלתיך — נשאתיך. (14) נפתה — קרי: מדוע נפתה. והשווה להלן פיוט כה, טור 14. (15) סיטום — הושע, ה, 2. (16) יועתור — יתעורר (השווה וולאי, 'ידיעות המכוון', ו, קפו). (18) צוענים — מצרים. (20) דגן שמים — מן (תה"ל, עז, 24). (26) במוט — בשעת אסון.

רגילות להיות ענוות לזית חן. (14) ניצוח נעימות — הן בחינת שירי זמרה. (16) עתידות עתורות — שמבטיחות עתידות של עושר ושפע. (22) אברות — אברים; השווה לעיל, פיוט ד, טור 15.

ז

(1) תולה ארץ בסערה — על פי ירוש', חגיגה, ב, א. (השווה גם בבלי, חגיגה, יב, ב): "והארץ עומדת על מים [...] והמים עומדים על הרים [...] וההרים עומדים על רוח [...] והרוח תלויה בסערה" וכו'. והשווה גם צונץ, *Die synagogale Poesie des Mittelalters*, עמ' 483. (2) שוקל וכו' — השווה ישעיהו, מ, 12. (3) רוחי וכו' — איוב, כו, 13. (4) קול משרי — תיי — השווה דניאל, י, 6. (5) צורתם וכו' — השווה שם. (6) פנייה וכו' — יחזקאל, א, 13. (7) עטופים וכו' — שם, יח. (8) גלגלי רעש — הכוונה כנראה לאופנים הרועשים, והשווה ירמיהו, מז, ד ושם. (9) לצבאות תחת — לישראל. (10) מריננת כוכבי בוקר — השווה איוב, לח, 7. והשווה ספרי האזינו, סוף

חי מרננים
טועים באַליל
10 יושבי קברות
כורעי לעצמות
לובשי שער
מקטירי לבונה
ניסתרי בחושך,
15 סולתי דם חזיר ודם כלב
עושים פאחת
פיגול קורבנם,
צועקי למתים,
קוראים ללא שומיע,
20 רחוק בני מהם
שקמה אחריהם
מן ליבך לדעתי
אהוב לתולה ארץ על בלימה
בטח בתי עולמים
25 עובדיהו והשמתהו לו
גדולים וגוראים מעשיו
את שמו לא תשא לשוןא

י לא תשא

את שם אנכי חננים
בניך פן תבקש ואינם
גור וזחל מן השם
דניי עד לא תשב
5 השם הוא בורא עולם
ומן כהן גדול נתעלים
זמן יום הכיפורים מן כפרו
חט עם זו מכפר
טען לצאת מתעלים מינו
10 יצורים בלי לקלקל בו
כל נשבע בו באמת
לעולם לא תמוט רגלו.

ח [לא יהיה לך]

תועבת כנענים
שיקוץ מואבים
רהבי עמונים
קלון לודים
5 צלמי כשדים
פסילי פלישתים
עמידת במות
סיגוד מציבות
נערי ממסך
10 מלאכת כוונים
לבנה וחמה
כיתי כוכבים
יראת מזלות
טכסי שמים
15 חיל מלאכים
ויעת שידים
ותעו הרים וגהרות
המית רמסים
דמות כל פועל
20 גילול
בל עבוד לאחד מלאה
כשהוא עובד לשלשול ועבד שונים
בכנ הנהרתיך אומר
ואינתיך לא יהיה לך

ט לא יהיה לך

אחירים לא יתעוד
בפיהם כזבים
גחלים לשונם
דוברי נבלות
5 הורגי נפשות
ומעידים און
זוכים בניהם

ח

(3) רהבי — תהלים, מ, 5. (9) נעוי ממסך — קרבנות יין נעווים. (10) מלאכת כוונים — ירמיהו ז, 18. (16) זיועת — נראה שצ"ל זוועת. (20) גילול — בכה"י בא כאן, בהמשך, טור 21, אבל נראה שהמעתיק השמיט את סוף טור 20. (21) מלאה — משובש, כנראה, מ"מאלה" (22) כשהוא עובד — גם טור זה נראה פגום בראשו. והשווה תוספתא חולין, ב, יח: "השוחת לשום חמה, לשום לבנה, [...] לשום שלשול קטן" וכו'. (23) אומר — קרי: באומר. (24) ואינתיך — השמעתיך.

ט

(8) חי — את הקב"ה. (12) לובשי שער — השווה זכריה, יג, 4. (13) מקטירי לבונה — השווה ישעיהו, סו, 3. (15)

סולתי וכו' — הטור קשור אל שלאחריו: עושים כאחת קרבנות ("סולתי") דם חזיר וכלב. והשווה ישעיהו, סו, 3.

י

(1) את שם וכו' — הוסף: "לא תשא את שם" וכו'. (2) בניך וכו' — איני יודע על מה הוא סומך. (3) וזחל — ופחד. (4) דויי וכו' — משום "כי לא ינקה יי" (שמות, כ, 6). (6) ומן כהן גדול נתעלים וכו' — מקורו בירושלמי, יומא, פ"ג, ה"ו: "עשרה פעמים היה כה"ג מזכיר את השם ביום כיפורים [...] הקרובים היו בופלים על פניהם, הרחוקים היו אומרים בשכמל"ו, אילו ואילו לא היו זוים משם עד שהוא מתעלים מה". על מקור זה העירני פרופ' צ. מ. רבינוביץ, וטוב עין הוא יבורך. (9) טען לצאת — הכין עצמו, נשא עצמו לצאת.

15 חיל ומאה ושמונים וחמשה אֶלֶף
 זועמו פגרים מיתים
 וולד מחרף אלהים חיים
 הושב בבושת פנים לארצו
 דגלים לנוקב שם רגמו
 20 נעה משרת בני שים כבוד לשם
 בלבד יום זה אתה עכור
 אינך עכור לעתיד
 הישלים למות נפשו
 ללא יחלל שם אל חי
 25 ישראל תישמר בשומרה וְכֹרֶךְ וְשֹׁמֵר

מאוד גידל משוי מים
 נימסר לו מן הסנה
 15 סלעים ביקע ויזובו מים
 עשה אוחות ומופתים
 פני חרטומים היכלים
 צוענים מחרפי השם
 קרקעי מצולות טבעו
 20 רגזו מים, רעדו תהומות
 שורם שם מדרם בשועל
 תקפו בדרך מורדי בשמך
 לא תשא

יא לא תשא

יב זכור

את יום אשר אהב וקידש קונך
 באהבתו לך בחלקו היקנך
 גיל תגיל בו אתה וקונך
 דע מנפש קיננך
 5 היוכירך אביך קנך
 ולמאוד גידל חילך
 זכר כל בכך יחונך
 חלץ עצמך וירענך
 טרם תקרא יענך
 10 יישב שקט מחנך
 כל און לא יאונך
 לוחם לוחץ לא ייענך
 מיחול ברכות יאמנך

תלמד מאשר לסניך
 שבועה נשבע חי יי
 רביב טל ומטר נמנעו
 קנא קיננתי כי היפצית
 5 צור קיים שבועתו
 פיתחי אוצרות וינעלו
 עד עת מפיו היתיר שבועה
 סינים ארבעים ושנים
 נתבקעו בדובי הער
 10 מלעיגי מילל עלי קרח
 לכן קיללם בשם יי
 כלב מחרף ברו לכם איש
 ידיד היוכיר שם על אבן
 טבעה במצח פריץ

ושמונים וכו' — מדבר במפלת סנחריב (מל"ב, יט, 35;
 ישעיהו, לו, 36). (16) זועמו וכו' — נענשו עד שהיו לפגרים
 מתים. (17) וולד — סנחריב, ואיני יודע למה הוא מכנהו כך.
 מחרף וכו' — מל"ב, יט, 16. (18) הושב — שם, 35. (19) דג-
 לים — בני ישראל (השווה להלן, פיוט טו, טור 4). לנוקב
 שם רגמו — השווה ויקרא, כד, 11 ואילך. (20) נעה משרת
 וכו' — מדבר במעשה יהושע וכן. משרת — כינוי ליהושע
 (במדבר, יא, 8 ועוד). בני שים כבוד לשם — יהושע, ז, 19.
 (21) בלבד יום זה וכו' — על פי המשנה בסנהדרין, ו, ב:
 "מה עכרתנו יעכוך יי ביום הזה (יהושע, ז, 25) ביום הזה
 אתה עכור, אי אתה עכור לעולם הבא". (23) השלים — עכן.
 (24) ללא — כדי שלא; לבל. (25) ישראל — מלה זו אין לה
 הכרע, ואפשר שהיא שייכת לסוף הטור הקודם.

יב

(2) באהבתו וכו' — שיעור הטור: היקנה אותך בחלקו של
 יום השבת משום אהבתו לך. (4) דע וכו' — שיעור הטור
 ושל אחרי: דע לך שהקב"ה ("אביך קנך" — דברים, לב, 6)
 הוכיך בהזהרה לתת גופש לרכושך. ואפשר שיש לנקד:
 מנפש, בנו"ן סגולה. (8) חלץ — כמו: לחלץ. (9) טרם וכו' —
 ישעיהו, סה, 24. (10) שקט — קרי: בשקט. (13) מיחול
 וכו' — יאמן אותך ברכות רבות יותר מן החול. ואולי יש
 לקרוא: מחיל ברכות ר"ל משפע ברכות, השווה להלן, פיוט

(13) משוי מים — משה רבנו. (14) נימסר לו — השם המפורש.
 וכך בפרקי דר' אליעזר, פרק מ: "אמר משה לפני הקב"ה
 [. . .] הודיעני שמך הגדול והקדוש [. . .] וראו עליונים שמסר
 הקב"ה לו סוד השם המפורש". (15) סלעים ביקע — נראה
 שכסבור הפייטן שמרע"ה עשה את המופתים בשם המפורש,
 ולפי האגדה היה השם המפורש חרות על מטהו של משה. הש-
 ווה מדרש תהלים, קיד, 9, והערת המהדיר שם. (19) טבעו —
 צ"ל כנראה: טובעו, או טבעו. (21) שורם — בראותם. שם —
 את הקב"ה. מדרם — שמדד אותם (ישעיהו, מ, 12). (22)
 תכפו — נזקקו בדרך. מורדי בשמך — במצרים שמרדו בשמך.
 (23) לא תשא — אין זה נדבק לסוף הפיוט, ואפשר שהחסיר
 הפייטן את ראשית הטור.

יא

(2) שבועה נשבע חי יי — הכוונה לאלהיו (מלכים א, יז,
 1). (4) קנא קיננתי — כינוי לאלהיו על פי מל"א, יט, 10.
 (7) עד עת מפיו היתיר — השווה סנהדרין, קיג, א. (8) סינים
 — רשעים. ארבעים ושנים וכו' — רומז למעשה אלישע במ"ב
 הילדים (מל"ב, ב, 23 ואילך). (10) מלעיגי מילל וכו' —
 שלעגו בדבריהם לקרח (שם). (11) קללם בשם ה' — שם, 24.
 (12) כלב מחרף — גלית (השווה שם"א, יז, 43). ברו לכם
 איש — שם, טז, 8. (13) היוכיר שם על אבן — לא מצאתי לזה
 מקור. (14) טבעה במצח — שם, יז, 49. (15) חיל מאה

20 וְנִנְיָהּ יֹצֵר, אֶל תֵּצֵר נֶפֶשׁ
בְּשׁוֹמְרָהּ שְׁמוֹר תִּשְׁמֶר לָךְ נֶפֶשׁ
אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הָיָה וְלִעֲתִיד בִּידִידוֹת נֶפֶשׁ
בְּכַבְדָּךָ הוֹרִיךָ בְּכָל לַב וּבְכָל נֶפֶשׁ

יד כבד את

אֲחֻנָּה הִשָּׂה לְאִמְרֵי אָבִיךָ
בְּנֵי שְׁמוֹר מִצְוֹת אָבִיךָ
יִידְלָךְ עַל כְּפִיִּים אָבִיךָ
יֵי מַחְסוֹרְךָ הִסְפִּיק אָבִיךָ
5 הִתְחַשְׁטִיתָה וּרְצוֹנְךָ עֵשׂ אָבִיךָ
וְלֹד שָׁמַע בְּקוֹל אָבִיךָ
וְהִיר תְּהִי בְּכִיבוֹד אָבִיךָ
חַיִּים תִּתְּנֶנּוּ בְּכַבְדָּךְ אָבִיךָ
טוֹב לָךְ תִּסְבּוֹל טְרַחְוֹת אָבִיךָ
10 יֹצֵרְךָ צִנֵּךְ כִּבֵּד אָבִיךָ
כְּמָה יִיגְעוֹת יִגַּע בְּךָ אָבִיךָ
לִיָּהּ וְיִמָּם יִזְקַק לָךְ אָבִיךָ
מִסְפִּיק כָּל צוּרִיךָ אָבִיךָ
נִתָּן נִפְשׁוֹ עֲלֶיךָ אָבִיךָ
15 סִיכּוֹר יִידִיךָ וְעֶצְמִיךָ מִשְׁלָאֲבִיךָ
עוֹשֶׁיךָ כְּבוֹדְךָ חֹכְמָתְךָ וְשִׁנֶּיךָ מִשְׁלָאֲבִיךָ
פֶּאֶרְךָ נֹאמֶיךָ כּוֹחֶךָ מִשְׁלָאֲבִיךָ
צוּרְךָ יִצְרָךְ שׁוֹמֵךְ לְאָבִיךָ
קוֹמָתְךָ כְּפוֹךְ לִפְנֵי אָבִיךָ
20 רֹאשֶׁךָ צִיּוֹם כְּכַבְדָּךְ לְאָבִיךָ
שְׁתִּילֶיךָ יִכְבְּדוּךָ בְּכַבְדָּךְ לְאָבִיךָ
תִּכְרַע תַּעֲבֹד בְּאַמָּתְךָ
תִּשְׁתַּחֲוֶה לִי אֱלֹהֶיךָ וּלְאָבִיךָ

נֶאֱמָר יִנְהוּר וְאִזְר עֵינֶיךָ
15 סֵטֶן לֹא יִלְשִׁינֶךָ
עַל הָאָרֶץ יִישָׁנֶךָ
סִינֶיךָ יִנְהוּר וִיחַוֶּךָ
צִדְקַת שְׁבֹת יִכּוֹנֶנֶךָ
קְדוּשׁ צִילְךָ עַל יְמִינֶךָ
20 רְשָׁעִים עֵינָם אֵל יִדְיֶנֶךָ
שְׁלִי וְעֵלְיוֹן עַל כָּל יִתְנֶה
תַּחַת שְׁוֹמְרֶיךָ אוֹת בִּיגוֹ וּבִינֶה

יג זכור

תִּכְבְּדוּ מִכָּל נֶפֶשׁ
שְׁבֹת קוֹדֶשׁ בְּכָל לַב וּבְכָל נֶפֶשׁ
רָצָה בְּמֵאכֶל וּמִשְׁתָּה לְנֶפֶשׁ
קוֹל הִישְׁמִיעֶהָ בְּמִשְׁבֹּת נֶפֶשׁ
5 צִחְצֻחוֹת לָךְ בְּכֵן תִּשְׁבַּע נֶפֶשׁ
סְרִי בְּטָנְךָ פִּנֵּק לְמוֹ נֶפֶשׁ
עֲבֹדְךָ וְאַמָּתְךָ וְכָל קִינִיךָ נֶפֶשׁ
סִפֵּר צִדְקוֹת וְתַצְדִּיק נֶפֶשׁ
נַחַת הִינִיחַ לְעֵיפָה נֶפֶשׁ
10 מִכָּל מְלָאכָה הִנְפֵּשׁ נֶפֶשׁ
לְבוּשׁ יָקָר... לְגוֹף וְלִנְפֶשׁ
כֵּן הִידְמָה לְיוֹצֵר רוּחַ וְנֶפֶשׁ
יוֹם שְׁבִיעִי קִידָשׁ... נוֹפֵשׁ לְנֶפֶשׁ
טוֹב שְׁכָר תִּשְׁגֵּי נֶפֶשׁ
15 חֲסָצִיךָ מִמְּצוֹא הַחֵדֵל...
... לָךְ וְכֹת לְנֶפֶשׁ
וְרִגְלְךָ הִשִּׁיב מִלִּינֵעַ נֶפֶשׁ
הִיא תַחֲמוֹל חֲטָאִים אֲשֶׁר תַּחֲטָא נֶפֶשׁ
דְּבָרֵי רָעוֹת אֵל יִבְעָתוּ נֶפֶשׁ

טו, טור 22: "תומך חיל ברכות". וכך גם בפיוט כז, טור 15:
"חיל כל רויים". (14) נאור — נוך, והכתיב רגיל בגניזה.
ינהור — יאיר. (16) על הארץ יישנך — השווה דברים, ד, 25:
"ונגשנתם בארץ". (18) יכוננך — אפשר שכתוב: יגוננך.
(19) קדוש וכו' — על פי תהלים, קכא, 5. (20) רשעים וכו' —
הרשעים, לא ידון אותך עמם.

יג

(3) רצה וכו' — שיעורו: רצה ופייס נפשך במאכל ומשתה.
(4) במשיבת נפש — בתורה (תהלים, יט, 8). (5) צחצחות
וכו' — ישעיהו, נח, יא. (6) פרי בטנך — שיעורו: לילידך —
פנקם בנופש. (8) ספר — דבר. (9) נחת הניח — הקב"ה
נתן מנוחה. לעיפה נפש — לנפש עייפה (ירמיהו, לא, 25).
(11) לבוש יקר וכו' — המעתיק השאיר מקום פנוי (וכן
להלן בטור 15, 16 ועוד) כנראה על שום שלא ידע לפענח את
המקור שהיה לפניו; את החלל מילא בנקודות, כמו שמדפס
כאן. (13) לנפש — בכה"ל לפפש. (14) טוב שכר — שכר טוב.
(17) ורגלך השיב — ישעיהו, נח, 13. (18) היא תחמוול —
כנראה במשמעות: בוכותה ימחלו חטאים. מלת 'אשר' נכתבה

בכה"ל פעמיים, והסופר מחק את הראשונה. (20) גוננך יוצר —
הקב"ה יגונן עליך ועל כן נפשך לא תדע עזר.

יד

(5) התחשיתה — התפנקת כבן המתחטא על אביו (תענית,
ג, ח). עש — עשה. (6) וולד — ילד. (8) חיים תאריך —
השווה שמות, כ, 12. (9) טוב לך תסבול — יפה שתסבול.
ואפשר שהוא במקום: לטוב לך, ר"ל להנאתך ולטובתך.
(15) סיכור גידך — השווה גידה, לא, א: "אביו [שלאדם]
מזריע הלוכלב שממנו עצמות וגידים" וכו'. (16) עושרך וכו' —
השווה משנת עדויות, ב, ט: "האב זוכה לבן בנוי ובכוח
ובעושר ובחכמה ובשנים". והכתיב "נואי" במקום "נוי" רגיל
בגניזה. (18) צורך ייצרך וכו' — על פי גידה, לא, א: "שלוך
שה שותפין יש באדם: הקב"ה ואביו ואמו". (20) ציום —
כך נראה כתוב בכה"ל ואיני יודע להלום. ואולי יש לקרוא:
ראשך ירום. (21) שתילך — בניך (תהלים, קכח, 3). (22)
תכרע וכו' — השווה סדר אליהו רבה, פרק כד (מהד' איש
שלום, עמ' 134): "הא כל מבקש ימים ושנים [...] יעשה
רצון אביו שבשמים ורצון אביו ואמו".

שפוך דם נקי	טו כבד
רשע תנדייל	אביה ואמך שנים כבוד שניהם
קיצצתה אילן חמד	ביראה בכיבוד זה כנגד זה שקולים שניהם
5 צומח ...	גלע נתגלעתה סורר ומורא
פירות להפריא	דגלים ירגמון (אבי) [אבן]
ענפיו חיתכתה	5 התבונן סוף ואחריתך
שרשיו ייבשתה	ולמד מאשר לפניך
... יירו ...	זה כל הכבוד קנה שער
מלהאיר נירות	חשבו כבוד לאביו
לחלל ליוצרם	טרף הטריפו מצידו
כרתו בלא עונתו	10 יקים אבי שרתו בכבוד
ידך בו שלחתה	כמוהו איש לא כיבד אביו
טבחמו כשור	לכן נחל העולם הזה
15 חנקתו ככלב	משלם לשונאיו על פניו
ורקתה דמו	נתן לו בחייו שָׁכרו
וצדיקים וחסידיים	15 סופו להשרף בעלוקה
היו לעמוד ממנו	על פי מרד על אביו שבשמים.
דוכרי תורה	פילגשי אב לבעול חישב
20 נצו וזרקו	צד שצרו באילה
בילעתה אותם	קח שלשה שבטים בלבד על שגב דעת אביו
ארץ בעונך תרנו ותנו	ודעת בית דין ודעת אנשי ישראל
יו לא תרצה	20 רב טוב צפון חלק חלק
תתעה לנפשך	שומעו לעצה יעצתו אמו
שמע שופך דם	תמך חיל ברכות בעזרות גדיים
רצים אחריך	להשביע גדייו בצחצחות נפשים להצטחצח
קבוע ראשך בעץ	דיבר להשמיעם לצוהם לא תרצה
5 צא צפה ולמד	טז לא תרצה
	... תצריך

שום ששמע. (22) תמך חיל ברכות — זכה בשפע ברכות. והשווה להלן, כז, 15: "חיל כל רזים". בעזרות גדיים — בזכות לבשו את עורות גדיי העזים על ידי ועל חלקת צוארו (בראשית, כז, 16). (23) גדיים — צאצאיו.

טז

הנקודות שבפיוט הזה מופיעות גם בכתב-היד, והן מסמנות מקומות שבהם לא הצליח כנראה המעתיק לפענח את שלפניו. (4) קיצצתה — אם רוצה אתה את הנפש, הרי כאילו קיצצת אילן שעתידי היה להעמיד פירות. (6) להפריא — להפירות. (9) נירו ... — יש להשלים כנראה: כיבית. (10) מלהאיר נירות — מלהדליק נרות אחרים שעתידיים היו להלל ליוצרם. והשווה מדרש עשרת הדברות ('בית המדרש' לילינק, חלק א, עמ' 78): "נר שאי אתה יכול להחיותו למה תכבה". (20) וזרקו — כך בכה"י, והוא כנראה משובש. ואולי צ"ל וזעקו.

יז

(1) תתעה וכו' — ארבעת הטורים הראשונים קשים לפירוש, ואולי ר"ל: אם תוציא לעצמך מכות חטאך (תעוהך) שמע שופך דם, ירוצו אחריך הבריות לעשות בך שפטים. בטור 4

טז

(1) שוים וכו' — על פי המשנה בכריתות, ו, ט: "איש אמו ואביו תיראו, מלמד ששניהם שקולים". (3) גלע נתגלעת — אם נתגלית (השווה ש. ליברמן, 'סיני', ד, רמה) להיות סורר ומורה. (4) דגלים — עם ישראל (השווה לעיל, פיוט יא, טור 19). אבי — כך בכה"י, ויש לקרוא: אבן. (7) זה כל הכבוד וכו' — השווה בספרי האזינו, סימן שלו ובמקבילות: "ומה עשו שאין בידו אלא מצווה אחת שכיבד את אביו היו מלכים ושילטונים מתאווים לדבק בו" וכו'. ולשוון השווה תנחומא, קדושים, סימן טו. (9) טרף הטריפו — האכילו. (10) יקים אבי — בראשית, כז, 31. (12) לכן — השווה בראשית רבה, ו, ג: "עשו יש לו [חלק] בעולם הזה ואין לו לעולם הבא" (15) בעלוקה — בגיהנום, כפירוש הקדמונים למשלי, ל, 15. (17) פילגשי וכו' — שיעורו: מי שחישב לבעול פילגשי אביו. והוא אבשלום (שמ"ב, לו, 27 ואילך). (18) צד — נצוד. או: הקב"ה צד אותו (שם, יח, 9). (19) קח וכו' — שם, 14. על שגב וכו' — השווה סוטה, ט, ב: "לפי שגב שלוש לבבות: לב אביו, ולב בית דין ולב ישראל — לפיכך נחקקו בלבו שלושה שבטים". (20) רב טוב צפון — השווה תהלים, לא, 20. והכוונה לשכר שלעתיד לבוא. חלק — יעקב אבינו (בראשית, כז, 11). (21) שומעו — על

10 יוצאת חוץ, מנחשת,
 כנבים מרחשת
 לאלוף נעוריה טישת
 מים גנובים מבקשת
 גואיפת עיקשת
 15 סרה בזרים נחרשת
 עישות חוהים לישת
 פתאים צדה ברשת
 צורה מתשת
 קמה כבנות פלשת
 20 ריב עת רשע יורשת
 שונים מרשתת
 תנאף ומכחשת
 ואמרה לא פעלתי און ל[...]

יט לא תנאף

תתור אחר לב ועינים
 שלטות מסקרות עינים
 רצה לפתח עינים
 קבר מרוקם כאיב מייענים
 5 צמידה היא תנקר עינים
 פועליה תקשור בריחים.
 עצה להשקות להורה יון
 שכבה בחיקו בליל ביון
 ניתאולה שגיה להשקות יון
 10 מעמידות פריצים ורעי עין.
 למד מפורת עלי עין
 כמדד שש שעורים בידים

יט

(1) תתור — קרי לא תתור. (2) שלטות — הוסף: אחר שלטות. והשווה יחזקאל, טז, 30, וישעיהו, ג, 16. (3) רצה לפתח עינים — כדרך הזונות (בראשית, לח, 14). (4) מרוקם — קשה להלום תיבה זו. ואולי יש לקרוא: מריחם (=מרחם). כאיב מייענים — סוף סיקור עיניהן להביא לידי כאב. (5) צמידה — תכשיטה. (6) פועליה — את עובדיה. (7) עצה — יעצה. ורומז לבנות לוט (בראשית יט, 32). להורה — לאביה. (11) מפורת עלי עין — מיוסף הצדיק שכבש את יצרו (בראשית, מט, 22). (12) כמדד וכו' — רות, ג, 15. וגם מבועז למד, שאף הוא נהג מידת צניעות ברות. והשווה מדרש רבה לפסוק; ומקבילה מדויקת בסדר אליהו רבה, פרק כד (מהד' איש-שלוש, עמ' 131): "לא תנאף קיימו

פרי נע ונד
 עיפתה כי הניד
 שבעים ושבעה דורות דינו
 נשען צייד בחרב
 10 מבטחו היא
 ליבם חרב תבוא.
 כנוסיו, המוניו,
 ידימו שופכות דם —
 טבחם מוכן
 15 חרב שמים עליהם תרד
 זכרם למחות
 ועוזנם לעורר.
 היכל העמיד צלם
 דם שפך ומלא יבוס
 20 נאה לא סלח לו
 בעולם הבא אין לו חלק
 ארמון כי החניף נידח.
 עם מנאפים בני לא תנאף

יח [לא תנאף]

את סוטה לאיש בושת
 בלה בבושת
 גלות עצמה גישת
 דרכה שאל מפורשת
 5 הקלי כלים לובשת
 ועון חודשת
 זונה נמאסת
 חבלים פורסת
 טיפת סאוב ללוע חשת

אולי כתוב: 'בעון'. (6) פרי וכו' — עונשו של קין. (7) עיפתה וכו' — אין בידי להלום שני טורים אלה. (9) צייד — עשו (בראשית, כח, 27). (12) כנוסיו וכו' — זרעו של עשו שאף הם שופכי דמים, טבחם מוכן וכו'. (18) היכל — קרי: בהיכל. היכל העמיד צלם — הכוונה למלך מגשה (מל"ב, כא, 7). (19) דם שפך — שם, 16. יבוס — ירושלים. (20) גאה — הקביה. (21) בעולם הבא אין לו חלק — השווה סנהדרין, קב, ב.

יח

(1) את פוטא — ר"ל: לא תנאף עם סוטה שהיא בושא לאי-שה. (3) גישת — במקום: גיגשת (השווה להלן, טור 12). (4) דרכה וכו' — שיעור הטור: דרכה מפורשת ומכוונת לשאול. (9) ללוע — לשות (עובדיה טז). חשת — במקום חשה. נחפזת. (10) מנחשת — מכשפת. וקריאת המלה אינה בטוחה. (12) לאלוף נעוריה — לבעלה. טישת — במקום: נוטשת (השווה לעיל, טור 3). (13) מים גנובים — משלי, ט, 17. (15) פרה וכו' — אשה סרה שזרים חורשים בה. (16) עישות וכו' — היא לשה ("לישת") למנאפיה לחם ("עיסות") של חוהים, ורומז לכתוב באיוב, לא, 40: "תחת חיסה יצא

יַעַן אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּרַגְלֵי
 15 טַעַן קֶשֶׁת יִשְׁלַם אֲרַבְּעָה
 חֶסֶךְ עָלָיו כִּי טַעַנוּ
 זֶה נָתַן שְׂכָר לַגָּב
 וְאִם לַגָּב נָתַן שְׂכָרוֹ
 20 הֵן נָמָה לְפִועֲלֵי אֱמֶת
 דֶּרֶךְ הַשְׁוֹדֵד נִשְׁדָּד
 גֹּנֵב מֵאַחֵר הַגָּב
 בּוֹאֵר לֹא יִשְׁלַם כְּפָלִיִּים.
 אֲכִיּוֹן אִם אֶתָּה, בָּטַח
 25 בְּמוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר וּמִזֵּה־יָרֵךְ לֹא תִגְנוֹב

כא לא תגנוב

אֲשֶׁם יִלְיִץ גָּב
 בּוֹגֵד וְגֹנֵב וְרוּחַ תְּשָׁאֲנוּ
 גָּנוֹן יֵשֵׁב בְּבוֹשֶׁת
 דִּבְרֵי הוֹדִיעָה מִיַּצִּיר כְּפִים
 5 הַצִּטּוֹנוֹת צִיּוּי עַל הַגּוֹל
 וְחִילָל צִיּוּי וְגֹב וְגוֹל וְאָכַל וְנִתְפָּס
 זֹעֲמָה עֲבוּרוֹ יוֹלְדָתוֹ
 חֻזָּה לְעֶצְמוֹ עָרוֹם וְעָרְיָה מִבְּלֵי מִצְוָה.
 טוֹב אֵינֶךָ מִגֹּנֵב לֵב אֲרָמִי
 10 יוֹצֵרוֹ לֹלֵי נִיגְלָה בְּחִלּוֹם
 כָּכָר אָבֵד וְכָל אֲשֶׁר לוֹ.
 לְמַד מִגֹּנֵבֵת תְּרָפִים
 מְלַעֲגֵת כִּי דֶרֶךְ נָשִׁים לִי
 נִינָה נָם כִּי גָב גָּבְתִּי

כא

סותר בה שתהיה מחנך לבנך להימנע מגניבה. (10) מגזלו — גזול. אמר לך — כך בכתב היר, וצריך לומר כנראה: אסר לך. (12) כבשה וכו' — על פי התוספתא, בבא קמא, ז, י: "שור מפני שמהלך ברגליו משלם חמישה, שה מפני שטוענו משלם ארבעה". (17) זה — כינוי לקב"ה. (20) נמה — כך בכה"י, וצ"ל כנראה: ומה, או: כמה. (21) דרך השודד — סוף השודד שהוא נשדד. (22) גונב וכו' — על פי בבא קמא, סד, ב: "אין הגונב אחר הגנב משלם תש" לומי כפל". (25) כמוריש — מלשון עני ורש.

(1) אשם וכו' — כנראה: דברי חטא יאמר הגנב, לפתות. (2) בוגד וכו' — ר"ל: הוא בוגד וגונב, אך למעשיו אין כל קיום. (3) גנון — אולי מלשון גנות וגנאי. (4) דבר — קרי: דבר זה. מיציר כפים — מאדם הראשון. (7) יולדתו — האדמה, על פי ירושלמי, כלאיים א, ז, ובמקבילות: "ארורה האדמה בעבורך — ליט ביזא [ארורים השדיים] דכן איינק". (8) חוזה עצמו — השווה בראשית, ג, 7 ובראשית רבה, יט, 1: "ידעו כי עירומים הם — אפילו מצווה אחת שהיתה בידם נתערטלו הימנה". (9) מגונב לב ארמי — מיעקב אבינו (בראשית, לא, 20). (12) מגונבת תרפים — מרחל (שם, 19). (13) מלעגת וכו' — שם, 35. (14) נינה — בנה, יוסף. כי

יוצאת עבורה עקרו שור
 טרפה חיל מניקים
 15 חתכה חיי חתן מן ערן
 ויר ראשית און הפילה
 ואיבדה כן כמה מקל דור
 ותקעה יתד ברמת לץ
 היתלה קל בשער ראש
 20 דורכו קשת בפילגשי אביו
 גבר גאון דוקר ברומח
 גרמה להפיל עשרים וארבעה אלף
 בתמנתה אכלה תמרים
 ארי צידק הצדיקה בצדקה
 25 ולא נחשב כגנב

כ לא תגנוב

תשומת יד אל תגנוב
 שבועתים מן תשלום
 רוח בעל אבדה כי הפחתה
 קניינה והונה תאבד
 5 צידו בידך גניבה
 פיקדון כנפשך שמור
 עד שיבוא אליהו
 סימן פיקדון נמן לך
 נסותך מן לבן חנוך
 10 מגזלו שלגוי אמר לך
 לבד אבדתו התר לך.
 כבשה הגונב או שור
 ישלם חמשה תחת השור

יוסף שנאמר [...] ד"א לא תנאף קיימו בועז שנאמר וכו'. (13) יוצאת — אשה יוצאנית. ורומז כאן לדינה בת יעקב (בראשית, לד, 1). אבל המלה משמשת נושא גם לטורים הבאים. עקרו שור — נהרגו בני שכם (בראשית, מט, 7). והשווה בראשית רבה, צח, ה. (14) טרפה וכו' — איני יודע למי הוא מכון. (15) חתכה וכו' — האשה (חוה) גרמה לחתן גן העדן, ר"ל לאדם הראשון, שיתחתכו חייו. (16) זיר וכו' — בעטיה שלאשה (בלהה, בראשית, לה, 22) נפל זר הבכורה מראש ראובן (שם, מט, 4). (18) ותקעה יתד וכו' — מדבר במעשה יעל בסיסרא (שופטים, ד, 21). (19) היתלה — צ"ל כנראה: הותלה. ומדבר באבשלום ("קל"). (20) דרכו קשת — על שום ששכב. (21) גבר גאון — האיש הגאה; והוא זמרי בן סלוא (במדבר, כה, 6 ואילך). דוקר ברומח — שם, 7. (22) עשרים וארבע אלף — שם, 9. (23) בתמנתה — רומז למעשה יהודה ותמר, אך אין בידי לישב את לשון הטור. (24) ארי — כינוי ליהודה (בראשית, מט, 9). צידק הצדיקה — השווה בראשית, לה, 26.

כ

(1) תשומת יד — כמו: בתשומת יד. (2) שבועתים מן תשלום — השווה משלי, ו, 30—31. (8) סימן וכו' — סימן לדבר: הפי' קדון שנתן לך הקב"ה; ר"ל: נפשך. (9) נסותך — כדי לג-

גִּינוּי מַעֲשֵׂיָהּ
בִּידֶךָ תַּחֲתוֹם.
אֱלֹהֵי בָּיִת יוֹכִיחֶךָ וַיַּעֲרוֹךְ לַעֲיִינֶיךָ
כִּי הוּא הַעֵד וְהוּא הַדִּין
וְהוּא בַּעַל דִּין וְהוּא עֹתִיד לְדִין
וְהוּא מוֹחִירֶךָ לֹא תַעֲנֶה

כג לא תענה

אֹמֵר אֲמַרִי אֲשֶׁמָּה
בִּלְע וְשָׁמָּה
גִּזְרֶתְךָ הִרְשומָה
דְּבַר אֶמֶת וְלֹא תֵאלֶמָּה
הִרְאוֹתֶךָ בִּישָׁע וְנַחֲמָה
וְאִם תַּעֲיִד אֲנֹן בַּעֲוֹרָמָה
וַיַּחֲוֶה גִּינוּיָהּ לְוַעֲמָה
חֲלָקוֹת שְׁפָתֶיךָ כְּלִימָה
טְרוּף רִיעָף מֵאֲדָמָה
יַעֲצָתָה רַע כְּמָה
כִּי לִי תַעֲיִד שֶׁקֶר עַל שׁוֹכֵן רוּמָה
לְפָנַי אֵין עוֹל וְתַנּוּמָה
מִלְשִׁין בְּסֹתֵר תַּהֲמָה
נִלְוֵן אַחֲרֵיתֶךָ לְנִהֲמָה
סַעַר עֲלֶיךָ וְחִימָה
עֲנֶה בִּי וְלֶךְ טוֹב תִּגְרָמָה
פִּיהָ פִּתְחָתָה בְּחוֹכְמָה
צִדְקָתָךָ לַעֲתִיד סוּמָה
קוֹלֶךָ הַשְׁמַעְתָּה בְּקִדּוּמָה
רַב שֶׁכֶּךָ בְּתַקּוּמָה
שָׁמֶךָ טוֹב בַּעֲדֵרֵי אֵיּוּמָה
תַּחַת כִּי לֹא הַעֲדָתָה שְׁקָרִים וּמִרְמָה
וְלֹא חֲמֻדָּתָה אֶשֶׁת רִיעַ וְכָל מֵאוּמָה

15 שאר ראש אחוז באילה
עובר בפרד תחתיה
פשע וגנב לב עדרים
צבאים וגבו מן החרם
קרוב לא יכלו להעמיד
20 רדפום צוחרים עורף
שבעה גנבים הם — קשה מכולם גנב לבבות
תענה לדבר טוב לך מדבר
וברצון תיענה אם לא תענה

כב לא תענה

תרגיל לשונך
שקרים לדבר,
רעות לחרוש
קם עד חינום
5 ציפצוף כזבים
פתלתול ועיקש
עמוד על דם רע
שכל ליטול
נפשות להרוג
מילל און.
10 ליהוט לשונך
כגחלי רתמים.
יש למעלה ממך
טהור עינים
15 חז על סתרים
זומם כליות
ורחש עשתונות
ואון שומעות
הלא בספר יכתב
20 דברך ומחשבותך.

ב, א. (22) בידך תחתום — השווה איוב, לו, 7, ותענית, יא, א. (23) ויערוך — הוסף: דינג.

כג

(1) אומר וכו' — המעיד דברי אשמה, כאילו בלע נשמה, ורצה את הנפש. (3) גזירתך הרשומה — הדין המחייבך, הכי טוב בתורה. (4) ולא תאלמה — ולא תסתיר תחת לשונך. (5) היראותך וכו' — כדי שהקב"ה יוכיח לראות. (7) ויחיות — קרי: בויתות, בגאווה. גיוך וכו' — כדי לטמא עצמך. (8) חלקות שפתך — דברי החלקלקות שבפיד, כלימה הם לך. (10) יעצת רע כמה — שיעורו: כמה רעות עשית. (11) כי לי — ספק כתוב: כילו, ואולי הוא במקום: כאילו. (13) תהמה — אולי צ"ל: תדמה. דינג יהיה כדון המלשין בתהלים, קא, 5, שנאמר עליו: "אותו אצמית". (14) אחרייתך לנהמה — השווה משלי, ה, 11. (16) ענה כי — במקום שתענה בריעך, מוטב שתעסוק בקב"ה ובתורה. (18) סומה — שומה; שמורה לך לעתיד לבוא. (19) בקדומה — בתורה. (20) בתקומה — בתחיית המתים. (21) בעדרי איומה — בקהל ישראל.

גנב גנבתי — בראשית מ, 9. ולא מצאתי סימוכין לזה באגדה. (15) שאר — צ"ל: שער. וכל הטור כינויים לאבשלום. (17) לב עדרים — לבם של ישראל. והשווה גם להלן פיוט כג, טור 20. (18) צבאים — צבאות ישראל. ורומז למעשה עכן. והשווה יהושע, ז, 10 ואילך. (21) שבעה גנבים הם וכו' — על פי התוספתא, בבא קמא, ז, ח והמקבילות: "שבעה גנבים הם הראשון שבכולם גונב דעת הבריות" וכו'. (22) תענה וכו' — שיעורו: תענה למי שמדבר אליך דבר טוב.

כב

(1) תרגיל — הוסף מן הכותרת: לא תרגיל. (4) עד חינום — עד שוא. (5) ציפצוף כזבים — כמו: בצפצוף כזבים. (6) פתלתול ועיקש — דברים לב, 5. (8) שכל ליטול — להטות משפט. (10) מילל און — הגושא: עד חינום (טור 4). (11) ליהוט וכו' — השווה תהלים, קכ, 4. (15) חז על סתרים — רואה סתרים. ומלת "על" תמוהה. (16) זומם — מחשב ומבין. (18) שומעות — כך בכה"צ, וצ"ל: שומעת. והשווה אבות,

ואם לא תחמוד שור או חמור;
זכות לך בבוא עני ורוכב על חמור
חלקך עם משלחי רגל השור והחמור.
טעם דיבר שחמור:

10 יקרה מפנינים חמור
כסף וזהב של טעיות אל תחמוד
למקש יהי לך וממונה אל יעמוד
מדע וחכמה חמור

15 נפתה אל תחמוד עבד ואמה
שבת אחד נגרע
עבור פילגש אחת אמה.
פינת כרם חמד דמו נלקק,
צלפו לחומד אדרת שנער
קהל רגמוהו אבן.

20 רב שכרך בשומרך עשרת דיברות
שפע טובות ברכות לך עתידות
שמך יגדל כאיש חמודות
מת אשר בפי כל העם

כו וכל העם

תוקף שביבי אש
שכינת קולו אש
רד בסיני באש
קרא לציר מן האש
ציוהו בעבור בית אש
5 פליאה אשר חצובה מאש
עור פניו קרן מאש

שמן עלותו להר בוער באש
נכונים זקקם לקראת האש
10 מגד צנו לקבל דת אש
להבות חצובות מן האש
כתב אצבע ימין האש
יה דיבר למו מן האש

כמעט נכחד, בשל מעשה הפילגש בגבעה (שופטים, יט).
(17) פינת כרם חמד — האיש שחמד כרם לא לו, והוא אחאב,
במעשה נבות (מל"א, כא). דמו נלקק — השווה שם, כב, 38.
(18) צלפו — היכו, הרגו. לחומד וכו' — לעכן (השווה יהושע,
ז, 10 ואילך). (19) קהל וכו' — השווה שם, 25. (23) תת
וכו' — איני יודע להלום. ואפשר שהטור משובש.

כו

(4) לציר — למשה רבינו. (5) בית אש — ישראל (עובדיה,
יח). (6) פליאה וכו' — כינויים לתורה (השווה להלן, ביאור
לטור 14). (7) עור פניו — של משה רבינו (שמות, לד, 29).
(9) נכונים וכו' — את ישראל שנאמר להם "והיו נכונים ליום
השלישי" (שמות, יט, 11). זקקם — טהרם. (10) דת אש —
דברים, לג, 2. (11) להבות וכו' — תארים ל"דת אש". (12)
כתב וכו' — האש (התורה) כתב אצבע ימינו של הקב"ה.

כד לא תחמוד

תתעב שקר יופי
שנא חמדת גול
רחק משוד וחמסים:

קניין ומקנה
צעיפי בגדים
5 פעולת כל מעש

עושר כסף וזהב
שדות ובעלים
נפשות, נכסים,

10 ממון וכל דבר
לא יועילך,
כי כל תבזו ותגזול
יקחו אחרים

טעון עוונך תלך
חטאיה לנגדך
15 זכור יום המות
ואת יום הדין

הכל יביא לעיניך
דבר סתר וגלוי
20 גבר עושרו וביתו
בירת איש ונחלתו

אל על הכל יביאך במשפט
לפניו אין עולה ושכחה, ולא משוא פנים,
ולא מקח שוחד, וכל עושה רשע לא יחמול
25 לכן צונוך על לא תחמוד

כה לא תחמוד

ארץ אשר לא לך
בחלקך שחמ ויבורך חילך.
גיא ומלואה היא שליוצרך
דשן ושמן למאד וריוך
5 הנחמדים מזהב כי תחמוד,

כד

(12) כי כל תבזו — כי כל מה שתיתקח בבזיה או בגזל.
(14) טעון עוונך תלך — עמוס-עוון תמות. (25) על לא
תחמוד — על מצוות לא תחמוד.

כה

(3) גיא ומלואה — הארץ וכל אשר בה. (4) דשן ושמן וכו' —
הנושא: יוצר. (5) הנחמדים מזהב — דברי התורה (תהלים,
יט, 11). (7) זכות לך — כל הנאמר בטורים שלפני כן יזוקף
לזכותך בביאת המשיח (זכריה, ט, 9). (8) משלחי וכו' —
ישעיהו לב, 20. (9) טעם דיבר וכו' — שיעורו: שמור את טעם
הדיבר הזה. (10) יקרה מפנינים — את התורה (משלי, ג, 15).
(12) אל יעמוד — קרי: לא יעמוד. (14) נפתה וכו' — שיעורו:
אל תחמוד, כשאתה נפתה, עבד ואמה. והשווה לעיל, פיוט ז,
טור 14. (15) שבת אחד נגרע — הכוונה לשבת בנימין אשר

שָׁמַע דִּבְרוֹת מִתּוֹךְ הָאֵשׁ
תּוֹרָה כִּי הִיא אֵשׁ וְנִתְּנָה מֵאֵשׁ

כו ובכן אשר שם האלהים

אֲשֶׁר שָׁם תּוֹרָה מִשְׁחָקָת

א ש שוחר ומעריב בה

א ש רשות נתן לי

א ש קירבני והחזיק בימיני

5 א ש ציני משפטים וישרים

א ש פילש לי טמא וטהור

א ש עמו נהורה

א ש שדי הילף על ימיני

א ש נסו מיני סרסים

10 א ש מיני ברחו מלאכי שרת

א ש לא ינום ולא ישן

א ש כבירים ניהנתי בקרניי

א ש יעצתי והביניי

א ש טמונות ותצלומות הראני

15 א ש חיל כל רזים שיהי לעיניי

א ש זמנים וקצים למדני

א ש וכל נסתרות לא עולם מיני

א ש העתידות הבאות שם בידי

א ש דמות אש אוכלה אש

20 א ש גילה לי כל רזים

א ש בראשי עם להביאני אמר

א ש אמון מפיו למדתי

א ש כל עולם תלוי בסערה וישוב ממעל סובל כל

אֲשֶׁר שָׁם תַּחֲמוֹתַי אֵילִי קוֹדֵשׁ אֲרָאִלִּים

טַעַם דְּבָרִים חֲתוּמִּים כָּאֵשׁ

15 חֹק אֲנֹכִי חָק לָמוֹ מֵאֵשׁ

זוּרוּ לְבַל תַּעֲשֹׂוּ אֱלִיל נֶסֶד בָּאֵשׁ

וְשֵׁם לִשְׂוֹא לֹא תִשְׂאוּ וְתִינָקוּ מֵאֵשׁ

הַתַּעֲנֹנוּ בְּלִי תִכְעְרוּ אֵשׁ

דִּבֶּר כַּבִּיד אֶל יַבְעִירְכֶם בָּאֵשׁ

20 גּוֹרוּ מִפְּנֵי חֶרֶב אֲשֶׁר הִיא בָּאֵשׁ

בְּלִי לַחֲמָה לָךְ עַל גַּחְלֵי אֵשׁ

אִם לֹא תִגְנֹב תִּנְצַל מֵאֵשׁ

אֶת לִשְׁוֹנֶךָ אֶל תִּלְשִׁין כָּאֵשׁ

בֵּין בְּנִחָק פִּי שָׁנִים מֵאֵשׁ

25 גַּם בְּנוֹצְרֶךָ עֲשֵׂרֶת דִּבְרוֹת אֵשׁ

דוֹץ תְּדוּץ בְּדוֹגְלֵי בֵּית אֵשׁ

הֲרֹאִים לִפְדִּים וְאֵשׁ

וְקוֹל שׁוֹפָר חֹק מֵאֵשׁ

וְזוּ וְצִנּוּ מִרְחוֹק לֵאשׁ

30 תַּרְיָדִים מְקוּלוֹת הָאֵשׁ

טַעַם פָּצוּ לְצִיר עוֹלָה בָּאֵשׁ

יִדְבֵּר עֵינֶיךָ מִן הָאֵשׁ

כִּי נִשְׁבַּע דְּבָרְךָ וְלֹא נִלְהֵט בָּאֵשׁ

לֹא תִירָאוּ הַשְּׂמִיעַם מֵאֵשׁ

35 מִשֶּׁם לְמַדוֹ דֵּת חֲצוּבַת אֵשׁ

נִתּוּנָה מִימִין הָאֵשׁ

סִינִי בּוֹעֵר בָּאֵשׁ

עָלְיוֹ כְּנִרְאָה אֵשׁ אוֹכֵלָה אֵשׁ

פָּצוּ מֶה הוֹרַעְשָׁה מִחֲמַת הָאֵשׁ

40 צוּר כְּנִיגְלָה וְכֹא בָּאֵשׁ

קְדוּשִׁיו עֵימוֹ חֲצוּבֵי אֵשׁ

רְבוּתִים שְׁנֹאֲנֵי אֵשׁ

כו

"אצבע" על פי שמות, לא, 18; "ימין" על פי דברים, לג, 2.

(14) טַעַם דְּבָרִים — מוסב אל "יברר למו" בטור הקודם. התור

מים באש — על פי ירושלמי, שקלים, ו, ט: "התורה שנתן לו

הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה, מוכי

ללת מאש, חצובה באש ונתונה באש, הה"ד מימינו אש דת

למו". (15) חק — חקק. ומכאן מפרש הפייטן את עשרת

הדיברות. (16) זוּרוּ — התרחקו. (17) מֵאֵשׁ — מאשו של-

גיהנום. (18) בְּלִי תִכְעְרוּ אֵשׁ — ביום השבת (שמות,

לה, 3) והוא מכון כנגד מצוות זכור. (19) אֶל יַבְעִירְכֶם

בָּאֵשׁ — השווה לעיל טור 17 ופירושו. (21) בְּלִי לַחֲמָה —

מכוון למצוות לא תנאף על פי משלי, ו, 27: "היחלחל

איש אש בחיקו [...] אם יתהלך איש על גחלים [...] כן

הבא אל אשת רעהו". (24) בְּנִחָק פִּי שָׁנִים — בתור-

רה. השווה ביאור לטור 14. (26) תְּדוּץ — תשמח. בית

אש — ישראל (עובדיה, יח). (27) הֲרֹאִים וכו' — השווה

שמות, כ, 15. (28) וְקוֹל וכו' — שם. (29) זִזוּ וְצִנּוּ וכו' —

שם. (31) טַעַם — דיבור. לְצִיר עוֹלָה בָּאֵשׁ — למשה. (32)

יִדְבֵּר עֵינֶיךָ — שמות, כו, 15. (33) נִשְׁבַּע — כך בכה"ל, וצ"ל

נשמע. (39) פָּצוּ — אמרו כנסת ישראל. (41) קְדוּשִׁיו עֵימוֹ —

על פי זכריה, יד, 5. (42) רְבוּתִים שְׁנֹאֲנֵי אֵשׁ — תהלים, פח,

18. והשווה פסיקתא דרב כהנא, דף קז, ב.

וכן אשר שם האלהים — הפסוק בשלמותו: "ומשה ניגש אל

הערפל אשר שם האלהים" (שמות, כ, 21). והפיוט מדבר

בשבחו של משה. (1) תורה משחקת — משלי, ח, 30. (2) שוחר

ומעריב בה — הקב"ה המזריח והמשקיע את השמש. (3) רשות

נתן לי — הפייטן שם דברים בפי משה רבנו: הקב"ה נתן

לי רשות לגשת אליו. (6) פילש — פתח לי דרך להבין.

ואפשר שיש לנקד בש"ן שמאלית (= פילס): איון, הסביר.

(7) עמו נהורה — ר"ל: אשר שם שורה עמו האור (דניאל,

ב, 22). (9) נסו מיני סרפים וכו' — השווה פסיקתא רבתי,

צו א. (11) אשר שם לא ינום ולא יישן — הקב"ה (תהלים,

קכא, 4). (12) כבירים — מלאכים. בקרניי — בקרני האור

שלי, והשווה לעיל, פיוט ג, טור 6. (15) חיל כל רזים —

שפע כל הסודות. (16) וקצים — ועתות (השווה נ. וידר

ב" JJS [1954], 22 ואילך). (17) עולם — כנראה במקום:

עילם = העלים. (22) אמון — תורה (משלי, ח, 30). (23)

כל עולם תלוי בסערה — השווה לעיל, פיוט ו, טור 1,

ושם בפירוש. (24) תחתיו — המלה ניתוספה כנראה על-

ידי מעתיק מאוחר כדי לשבר את האוון; היא בניגוד לא"ב.

25	א	ש	בְּרָקִים מְשׁוּטָטִים	א	ש	שְׁעַר רִאשִׁיָּה כְּעֶמֶר נָקִי	
	א	ש	זִינֵתָם כִּים הַגְדוֹל	א	ש	עֵינָיו כִּיּוֹנִים	
	א	ש	דוֹלָקִים דְּאִים לְכָל רוּחַ	40	א	ש	פָּקֶדוֹן כָּל נְשָׁמוֹת
	א	ש	הוֹלָכִים הִנְנוּ מְשִׁיבִים	א	ש	צָרוֹר כָּל רוּחוֹת	
	א	ש	וְאוֹצְרוֹת בְּרֵד וְאֵשׁ וְשֶׁלֶג	א	ש	קוֹנֵינוּ חוֹצֵב לְהַבּוֹת	
30	א	ש	זִיקֵי חֲשָׁמַיִם	א	ש	רוּם וְעִמּוֹק מִמְּשָׁלָתוֹ	
	א	ש	חַיּוֹת מְרוֹבְעוֹת	א	ש	שְׁלִיט בְּעֵלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים	
	א	ש	טְהוֹר עֵינָם עַל גְּבִיָּהֶם	45	א	ש	תִּקְוָפוֹ מוֹשֵׁל בְּגִיאוֹת הַיָּם
	א	ש	יְקוֹדֵי אֵשׁ יִצְוִי שֶׁלֹּהֶבֶת				מִלֶּךְ עַל כָּל וְשִׁלֵּט בְּכָל וּמוֹשֵׁל בְּכָל לְבָדוֹ אֶחָד
	א	ש	כּוֹלֵם כְּמֶרְאָה בְּזָק				וּמִתְקַדֵּשׁ בְּקִדּוּשָׁה מִעֲלֶה וּמִטָּה
35	א	ש	לוֹחֲטִים מְנַעֲרָתוֹ				כַּכְּ(תוֹב) וְקָרָא
	א	ש	מְאִימָתוֹ יְרוּפִּיפוֹ				
	א	ש	נִשְׁרֵי מֶרְכָּבָה				

מֶלֶךְ עַל כָּל וְשְׁלִיט בְּכָל וּמוֹשֵׁל בְּכָל לְבָדוֹ אֶחָד
וּמִתְקַדֵּשׁ בְּקִדְשָׁהּ מַעֲלָה וּמִשָּׁה
כֹּכַב (תוֹב) וְקִרָא

וקרא

כח

[תו] רָה שְׁמָחָה בְּבוֹא חוֹדֶשׁ שְׁלִישִׁי כִּי נִיתְּנָה לְאוֹם שְׁלִישִׁיָּה
[ש] מַח סִינִי הָנוֹת עִם כְּנָגְדוֹ כִּי בְּעִבְרָם בּוֹ יִפְנֶה אֵל
[ר] עֲמֹ פָּנִים כָּל הָרֹגְבָעָה פֶּן יִתְמוּטְטוּ מֵאֲמָרוֹת אֵל
קָמוּ מִמְּקוֹמָם תְּבוֹר וְכִרְמֶל שְׁמִיחִים לְזֹאת דָּת לְהִיזָנוֹת בָּם
5 צוֹר דִּיבֵּר לָמוֹ לָמָּה תִרְצָדוֹן כְּבָר הָרִינִי לְתוֹרָה הַקְדֵּשְׁתִּי
פָּצוּ פִיהֶם וַיִּדְבְּרוּ לְאֵל אֲשֶׁרֵי תִבְחָר וְאֲשֶׁר תִּקְרָב
עוֹז לִיתֵן לָמוֹ כְּמוֹ הָרִינִי בְּהִשְׁפִּילוֹ רוּחַ תִּמְנֶה כְּבוֹד
סִילְסְלוֹ שְׂרָפִים וְחַיּוֹת אֲחֵרִימוֹ (בְּקִדּוֹם) [בְּקִדּוֹשׁ] וְכִרְוֹף לְעֶמֶת [רָפִים]
לְעוֹמֵתָם]

נַעֲשֶׂה אָדָם אֲזָב בְּדִבְרוֹ אֵל גִּדְעָה לָמִי סַח תוֹרָה הוֹרִינוּ
10 מִזְכִּינִים בּוֹנֵנוּ הִלֵּא הֵם יוֹרוֹנוּ כִּי מִקְדוּשִׁי עֵצָה נִשָּׂא
לָהֶם דִּיבֵּר נַעֲשֶׂה אָדָם לְפִאֲרִינִי בְּנַעֲשֶׂה לְכַבְדִּינִי בְּנִשְׁמַע
כֶּשֶׁר דִּבֵּר מְאוֹד פָּנֵי מֶלֶךְ וְהוּא אוֹמֵר גִּזֹּר וְאָמַר וַיְהִי

מדרש תהלים, סח, ט: "כשעמד הקב"ה ואמר אנכי ה' אלהיך
היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות ובא תבור מבית
אלים וכרמל מאספמאי [...] זה אומר אני נקראתי וכו'.
(5) צור דיבר למו — השווה לעיל, פיוט א, טור 7, ובפירוש
שם. והשווה מדרש תהלים, סח, ט: "אמר הקב"ה למה תרצדון,
למה תרצו דין עם סיני [...] אין רצוני אלא בסיני שהוא שפל
מכולכם". (6) אשרי תבחר וכו' — תהלים סה, 5. (7) עוז ליתן
למו — לתת למו את התורה. כמו הר סיני — ר"ל לבחור
בהם כדרך בחרו את הר סיני, על שום ענוותנותו. בהשפילו
רוח וכו' — השווה לעיל, פיוט א, טור 8, ושם בביאור.
לועמת — ט"ס במקום: לעומת. ש... — אפשר שיש להש-
לים: שרים, וזולאי השלים: "שרפים". לעומתם — רמז למעבר
לפסוק השני של הקדושה. (9) נעשה אדם וכו' — שיעור הטור:
אז באמור הקב"ה בבריאת העולם "נעשה אדם" (בראשית,
א, 26). נדעה למי סח — להתבונן למי אמר כך, בלשון רבים.
תורה הורינו — לימדנו תורה. ופיענוח מלת 'הורינו' מפוקפק.
וצ"ל: הורתנו. (10) מוקינים בוננו — מדברי חז"ל התבוננו.
כי מקדשו — ממלאכיו. נשא — נטל. והשווה בראשית רבה,
ח, ד, ובמקבילות: "בשעה שבא לבראת את אדם הראשון
נמלך במלאכי השרת ואמר להן נעשה אדם בצלמנו כדמותנו"

(26) גוייתם — של האראלים והברקים, ר"ל של המלאכים.
כיום הגדול — על פי דניאל, י, 6, והשווה יחזקאל, א, 16,
והוא על פי דרשת חז"ל בבמדבר רבה, י, ח וחולין, צא, ב,
שפירשו "תרשיש" במשמעות: ים. והשווה בספרו של צ. מ.
רבינוביץ; 'הלכה ואגדה בפיוטי יוני', עמ' 104, הערה 7,
והשווה גם בפיוט שפרסמתי ב'קובץ על יד', ז (יז), 62,
סימן לח, טור 3 ושם בביאור. (27) דולקים — רצים. דואים —
טסים. (28) הולכים — מלאכים (זכריה, ג, 7). הננו משיבים
— שמשיבים "הננו" לפקודת הבורא. (31) מרובעות — השווה
יחזקאל, א, 6. (33) יקודי אש וכו' — מלאכים. (37) נשרי
מרובה — שם, טו, 10. (38) שער ראשיה — דניאל, ז 9.
ובמקרא: נקא, במקום נקי. (42) חוצב להבות — תהלים, כט,
6. (43) ועומק — אולי צ"ל: ועומק. (15) תוקפו — עצמתו.
מושל וכו' — תהלים פט, 10.

כח

נדפס עלידי זולאי בעיתון 'הארץ', ה' סיון ת"ש (=מבחר
השבעים, ס' 7). (2) יפנה יביט (זולאי, 'ידיעות המכון',
ו, ריב). (3) רעמו פנים — יחזקאל כו, 35. פן יתמוטטו —
השווה מכילתא דבחדוש, פרשה ה (עמ' 220), והשווה גם

יַעֲשֶׂה יָקִים אֶל דְּבָרֵי עֵימָנוּ וְלֹא יִטּוֹשׁ לָעַם פָּצוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע
כְּמוֹ כֵּן יִיחַדּוּ עִם שְׁמַע בְּלִיבָם בְּכָל יוֹם תְּמִיד פַּעַל[מִים]
פַּעַל[מִים]

15 טְהוּרִים תְּהִי פֶּן עֲנִי לָעַם הַתַּעֲתָדוּ לְאֵל לְשֹׂאת דֵּת מִינוּ
חַל דְּבָר: "אֲנֹכִי אֶל" הוֹדִיעַ לָעַם: אֲנִי הוּא אֲשֶׁר בָּיִם לָכֶם נִרְאִיתִי
וְזִרְו מִכֶּם עֲבֹדֶת זָרִים וְאֶהְיֶה לָכֶם אֶל מוֹשִׁיעֵיכֶם
וְשִׁבְעַת שָׁקָר מִכֶּם הִרְחִיקוּ פֶּן לְמַכְשׁוֹל לֵב תִּהְיֶה לָכֶם
הַנִּיחֹתִי לָכֶם יוֹם שֶׁבַת קוֹדֶשׁ לֹא לָכֶם לַעֲצֹב עֲשׂוֹת בָּהּ מִלְּאֶכָה
20 דְּשֻׁנוּ בָכֶם כִּיבֹד אֲב וְאִם וְאֶאֱרִיף יְמִיכֶם בְּטוֹבָה לַעֲד
גָּעֲרוּ בְּרוֹצֶחַ וּבְנוֹאֵף וְגֹנֵב וְלָכֶם אֶרֶץ בְּרָכָה בְּלִי דִי
בְּרִיעַ אֶל תִּהְיֶה עֲנֹת עַד חֶמֶס וְלָכֶם אֶהְיֶה עַד אֶמֶת וְנֶאֱמָן
אִיוֹ לָכֶם אֲשֶׁר מִהוֹנֶכֶם וְלֹא תִתְּאוּ אֲשֶׁר לֹא לָכֶם
בַּעֲבוּר עֲיֹדוֹתִי בְּחֶרְתִּי בָכֶם בְּכָל גֹּי מֵאֶסְתִּי וְאֶתְכֶם רִצִּיתִי
לְהַשְׁמִיעַ אֶתְכֶם
ל[הוֹיָה] ל[כֶּם] ל[אֱלֹהִים]

גַּם לְנִצּוֹר זְכוֹר וְשֹׁמֵר
15 שְׁמַח בְּכִיבוֹד אֲב וְאִם
עֵינֶיךָ אֶל תִּשֶׁת בְּרִצָּח
צָפָה וְסוֹר מִדֶּרֶךְ נוֹאֵף
קַל וְרֵץ מְבוֹשֶׁת גְּנִיבָה
רְגִיל לֹא תִהְיֶה לַעֲנֹת שָׁקָר
20 שְׁקִירַת עֵינִי לֹא תִחְמוֹד.
תוֹקֵף עֲשֶׂרֶת דְּבָרִים
יִרְשׁוּ נִידְבָרִים
וְלָהֶם זְכָר שְׁבוּעַת
בְּתִיקוֹן שְׁבַעַת שְׁבוּעוֹת
כַּכְ[תוֹב] בְּתוֹרָה
שְׁבַעַת שְׁבוּעוֹת
ב'

אתה בחרתה

כט אל בְּרָכָב רְבוּתִים
בְּאֶתָּה בְּעָב קַל
גַּעֲשׂוּ וְרַעֲדוּ רוּם וְתַחַת
דוֹרְשֶׁף לְרֵד עַל הָר
5 הוֹנֵבֵל לְמֵאוֹד הָהָר
וְגַם הָרִים נוֹלוּ
זַעַזַע מוֹסְדֵי מַעֲלָה
חֲרָדוֹ יְסוּדֵי מִטָּה
טְכֹסִי שֶׁשׁ שֶׁשׁ
10 יִרְאֶה לְבָשׁוּ וּפְחָדוּ
כְּצֹאת דִּיבָר אֲנֹכִי לָעַם אֶחָד
לֹא יִהְיֶה לָךְ
מִזְהִיר עַל שְׁבוּעַת שְׁוֹא

בדרשך, בבקשך. (5) הונבל וכו' — שמות, יט, 12 ואילך.
(6) וגם הרים נזלו — שופטים, ה, 5. (9) טכוסִי שֶׁשׁ שֶׁשׁ —
המלאכים המקושטים בשש שש כנפיים (ישעיהו, ו, 2).
(11) כצאת וכו' — השווה לעיל, פיוט ב, טור 5. (12) לא
יהיה לך — הטור נראה לקוי. (13) מזהיר וכו' — קשור אל
שלאחריו: מי שהזהיר על שבועת שוא (הקב"ה) גם לנצור
את השבת. (17) צפה — חסר טור כנגד אות פ, אבל אין
חסרון בדיברות. ונראה שהפייטן הוסיף טור בעניין לא
תרצה, והוא נשמט. (18) קל ורץ וכו' — קשור אל שלאחריו:
בהיותך רץ במהירות מבושת גניבה, לא תהיה רגיל לענות
שקר. והשווה לעיל, פיוט א, טור 11. (20) שקירת — בכה"
כתוב אולי: "שקידת", ולפי הפנים, כמו: בשקירת עין.
(22) נידברים — כנסת ישראל שהקב"ה דיבר אתם. (23) ולחם
— לנדברים. שבוּעַת — כך בכה", וצ"ל: שבוּעוֹת. כלומר:
ברית אבותם. (24) בתיקון וכו' — דברים, טז, 9. שְׁבַעַת
שְׁבוּעוֹת — דברים, טז, 9, ב' — רומז לברכה הרביעית של
העמידה.

האוניברסיטה העברית, ירושלים

וכו'. (13) נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע — שמות, כד, 7. (14) כמו כן —
כיוצא בזה. פַּעַל — רומז למעבר אל הפסוק השלישי של
הקדושה. (15) פֶּן — דיבר. עֲנִי — משה רבנו (במד', יב, 3).
התעדתו לאל — על שום "היו נכונים" (שמות, יט, 15). לשאת
— ליטול. השווה גם פיוט ב, טור 3. (16) חל — התחיל.
אֲנֹכִי אֶל — מכאן מונה הפייטן שוב את עשרת הדיברות.
הוֹדִיעַ לָעַם וכו' — השווה מכילתא דבחדש, פרשה ה (עמ'
219): "לפי שנגלה על הים כגיבור עושה מלחמות [...]".
נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים [...] אלא אֲנֹכִי יי אלהיך,
אני במצרים, אני על הים, אני בסיני" וכו' (17) זורו —
הרחיקו. והשווה לעיל, פיוט כו, טור 16. (19) לֹא לָכֶם —
כמו: אל לכם. (21) וְלָכֶם אֶרֶץ וכו' — מלאכי, ג, 10.
(23) אִיוֹ — חמדו. לִי לִי לִי — להיות לכם לאלהים; רומז
לפסוק הרביעי שבסוף הקדושה.
אתה בחרתה — תחילת הברכה הרביעית לפי נוסח א".

כט

(1) ברכב רבוּתִים — תהלים, סח, 18. והשווה לעיל פיוט כו,
טור 42. (2) בַּעֲב קַל — ישעיהו, יט, 1. (4) דוֹרְשֶׁף — קרי:

HASIFRUT

Quarterly for the Study of Literature

Vol. II, No. 2, January 1970

Tel-Aviv University